מלאכת דש

סימנים שיט - שכ

תוכן מלאכת דש

פתיחה למלאכת דש 85

א. סחיטת פירות בידיים ומשקים שזבו מהפירות 89
כללי • סחיטת פירות בימינו • חיתוך פירות בעלי מיץ רב • סחיטת פירות מבושלים • מציצת ויניקת פירות או מאכלים השרויים בנוזלים

ב. אופני היתר לשתיית משקין שזבו 93
משקין שזבו מפירות שנתרסקו מערב שבת • ענבים שזבים לתוך גיגית עם יין • שריית פירות ושתיית מי השרייה • שתיית יין תמד

ג. סחיטת פירות לתוך אוכל 94
סחיטה לתוך אוכל, משקה או לכלי ריק • סחיטת בוסר לתוך אוכל • סחיטת לימון

ד. סחיטת מאכלים כבושים או שלוקים 100
סחיטת כבשים ושלקות • הסוחט דג לצירו

ה. ריסוק והפשרת שלג וברד 103

ו. שבירת קרח 104

ז. נטילת ידיים בשלג או ברד 104

ח. שפשוף ידיים במלח 105

ט. דריסת שלג ברגליו 106

י. הטלת מי רגליים בשלג 106

יא. מקרים שגזרו שמא יסחט 111
פריסת סודר על פי החבית • הידוק מוכין בפי פך • ספוג

יב. סתימת נקב שבחבית יין 112

יג. הפרדת פרי מהתרמיל או מהיד שלו 114

יד. מלילת מלילות 115

טו. חליבת בהמה בשבת 119
חליבה ע"י גוי • היתר יניקה מהבהמה משום צער • היתר חליבה בשבת ע"י ישראל

טז. חליבה באישה 121
איסור חליבה לתוך כלי • לקלח כדי שיינק התינוק • שאיבה לכלי עבור התינוק • התזת חלב מדדיה עבור אדם חולה או מצטער • היתר חליבה לאיבוד במקום צער האשה • משאבה ידנית או חשמלית – מה עדיף

פתיחה למלאכת דש

מקור המלאכה במשכן

מלאכת דש נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2].

מהות המלאכה

גילוי הפרי[3] לאחר שנתלש[4] על ידי פירוקו מהקליפה או מהשיבולים אליהם הוא מחובר[5] בשעת גידולו.

אמנם לא כל הפרדה נחשבת דישה, אלא דווקא הפרדה שנותנת לדבר המתפרק שוני וחשיבות משלו[6] ומביאה אותו לגמר מלאכתו

1 בגמרא (שבת עד:) שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה. וכ"כ רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כ"כ בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 לדעת הפמ"ג (סי' שכ משי"ז סק"ז. וכן בא"א בפתיחה) אין דישה אלא בדבר המכוסה, כגון שמפריד מהגרעין את קליפתו או שמפרק התבואה משיבוליה (ברש"י ביצה ג. ד"ה שמא יסחוט, וכן ברש"י עג: ד"ה מפרק). אבל האגלי טל (סק"ב) כתב שאף בהפרדת הפרי מן האילן שייכת דישה, כבגמרא (שבת עג:) בענין האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי, וכפירוש הר"ן (לא: ד"ה מפרק) ורמב"ן (עג:) שהתמרים באילן כעין אשכול וכשהאשכול נתלש מן האילן חייב משום תולש, וכשנחבט בקרקע ונפרקין התמרים מן האשכול חייב משום מפרק. אמנם מדברי התוספות (עג: ד"ה ואחת) בשם רבנו שמואל משמע שרק בדבר המכוסה שייך דישה. ועיין שביתת השבת (כללי מלאכת דש סק"ה) שדן בזה באורך. ונפק"מ במחלוקת זו האם יש דישה באותם המינים שהדרך לתלוש הפירות מהיחור או מהקלח [אלא שבלאו הכי אין איסור אלא כשהדרך לעשות זאת בשדה, כמו שמבואר להלן בהערה 7].

4 כי רק בדבר התלוש שייכת דישה, ולכן התולש דבר מחובר חייב משום קוצר ולא משום דש. עיין חדושי הר"ן (עג:), רש"י (כתובות ס. ד"ה מפרק, שבת צה. ד"ה מפרק).

5 עיין אליה רבה (שיט ס"ק יא) בדעת מהרי"ל דאין שייך מפרק אלא בדבר שאינו דבוק, ולהבנתו הפרדת הגרעינים המחוברים בשרביט מותרת. וכתב הפמ"ג (א"א בפתיחה לסימן) שלדבריו משקין שבפירות נחשבים מיפקד פקידי ואינם מחוברים לפרי. אך עיין ט"ז (שיט סק"ד) שסובר שיש דישה אף בדבר המחובר.

6 עיין בלשון התוספות (עג: ד"ה מפרק) שכתבו: וכשחולב לתוך הקדרה השתא נמי הוי אוכל "ולא דמי לדש שנשתנה". עכ"ל. וכן במאירי (עג:): כל שאינו משתנה כגון זיתים וענבים שסחטן למשקין אין כאן דישה. ע"כ. וכן אחרי זה כתב המאירי (שם) לבאר מדוע אין דישה בקניבת הירק: שאין מפרק אלא מוציא דבר ממקום שנסתר שם ומפרישו ממנו עכ"ל. ועיין ברי"ף (ס:) שדחה דברי ר"ח במה שהשווה האיסור לסחוט כבשים ושלקות לגופן לאיסור לסחוט לתוך הקדרה, וכתב על זה הרי"ף: שהסוחט ענבים לקדרה שיש בה אוכל "אע"פ שהוא צריך למימיהן" כיון שהוא סוחט לתוך האוכל אינו כסוחט משקין אלא כמפרר אוכל לתוך אוכל. ע"כ. ומבואר מדבריו שכל שלא נתן לו חשיבות משלו, אף שיש לו תועלת מהמשקים שלו, אין זה נחשב לדישה. ובדומה לזה בשבולי הלקט (סי' צ) כתב שאין במציצה בתוך פיו דרך סחיטה, והובא בב"י סי' שכ (ד"ה וכתוב בהגהות).

כך שיהיה ראוי לאכילה[7] [אבל יש לציין שאע"פ שדישה עניינה גמר מלאכה, אין לחלק בה בין 'לאלתר' ל'לאחר זמן', כמו שמצינו לחלק במלאכת טוחן[8]].

האם יש דישה אף שלא בגידולי קרקע

לדעת רוב הראשונים אין דישה מהתורה אלא בגידולי קרקע או

על פי זה מובן מדוע לרבנו תם וסיעתו אין איסור דישה בסחיטת בגד הבלוע משאר משקין כשהמשקים הולכים לאיבוד (עיין בר"ן מא. ד"ה ולפיכך. הובא בב"י שכ, יח). וכך ביארו התוספות (עג: ד"ה וצריך לעצים) את דברי ר' יוחנן (שבת קמה.) שהסוחט כבשים ושלקות לגופן מותר ולמימיהם חייב, ולכאורה למה לא יהיה אסור מדרבנן כשאר מלאכה שאצל"ג, אלא שכיון שאין דרך דישה בכך עדיפא ממלאכה שאינה צל"ג. ומה שחלקו עליו ר"י וסיעתו היינו משום דקא סחיט במשקין שדרך לסוחטם, וזה דווקא כשמתכוין לסחיטה, אבל בעלמא אינם חולקים על סברה זו.

ממחלוקת הראשונים לענין סחיטת פירות (הובאה בב"י שכ, א) עולה שלרוב הפוסקים אם העולם מחשיבים את הדבר שלפנינו כתבואה בעלת קליפה או כפרי שיש משקה הכנוס בתוכו שראוי לשתיה, תחשב הפרדת הפסולת ממנו כמעשה דישה, ואם לא אין איסור דישה. ולכן חייב רק על סחיטת זיתים וענבים, כי דרכם בסחיטה. וכן תותים ורמונים אסורים מדרבנן רק מכיוון שיש שסוחטים אותם למימיהם. ואילו לדעת מיעוט הפוסקים (הגהת סמ"ק אות י על סמ"ק סי' רפב עמ' רפב, רש"י קמד: ד"ה כרב חסדא, תוספות קמד: ד"ה ה"נ כיון) להבנתם בדעת רב חסדא (שבת קמד:) - כל שרוצה האדם במשקה הנסחט, אפילו בסחיטת שאר פירות למימיהם חייב. לדבריהם, לחומרא יש לחשוש אף למה שנחשב רק בעיני האדם עצמו כמעשה דישה או הפרדה.

7 עיין ביצה (יג:): רב מקלפא ליה דביתהו כסי כסי ור' חייא מקלפא ליה דביתהו כסי כסי. והקשו התוספות (ד"ה ואם קלף) מדוע לא חוששים לדישה. ותירצו שיש לחלק בין מקרה שנתלשו השעורים מבעו"י מן השיבולים, דמותר, להיכא שלא נתלשו מבעו"י, דאסור. והביאו מג"א (שיט סק"ח) ומ"ב (שם סקכ"ב) את דברי התוספות להלכה. בביאור תירוץ התוספות כתבו האחרונים (אגלי טל סוס"ק יא, שביתת השבת כללי מלאכת דש אות ה. שו"ת מהרש"ג ח"ב סימן קח אות ב, והביאו בשו"ת חלקת יעקב או"ח קלג ודייק כך מדברי הח"א כלל יד סע' א) שאין איסור דש אלא כשמפריד הדגן מהפסולת העיקרית שלו, שעל ידי זה מכשיר אותו לאכילה, ונחשבת פעולה זו כגמר מלאכת הפרי, והיא נעשית בשדה. אבל פרי שנמכר לאכילה עם קליפה שמיועדת להפרדה או קילוף סמוך לאכילה, אין בזה משום דישה. מטעם זה אמרה הגמרא שמותר לקלף כסי כסי. לפי זה מובן מדוע אין איסור דישה בשבירת קליפת האגוז ובקילוף הקליפה הדקה שעליו (שו"ע שיד, ח. רמ"א שיט, ו). וכן אין איסור דישה בקילוף שומים ובצלים (רמ"א סו"ס שכא) [בזה מסולקת תמיהת הפמ"ג (סי' שכ א"א סק"א) איך מותר לשבור אגוזים מקליפתן ולא הוי מפרק דמאי שנא קליפה ירוקה מעץ שעליו, הואיל ונתכסה בו. והביאו בגליון רעק"א שיט, ו]. כך מבואר גם בביאור הלכה (שכ, ה סוד"ה לאכל) שכתב שכשראוי לאכילה ע"י הדחק אין שייך דישה מדאורייתא.

8 בב"י (סו"ס שכא) משמע שכשם שמותר לטחון לאלתר, כך גם מותר לדוש לאלתר, וכן משמע משו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עה) שכשם שמותר לטחון לאלתר כי נחשב הדבר כדרך אכילה כך יהיה מותר לדוש לאלתר. אבל למעשה נפסק בשעה"צ (שיט סקט"ו) ובביאור הלכה (שכ, ה ד"ה לאכול) להחמיר. ועיין לוית חן (סע' נו) שניתן לצרף דעתם כדי להקל. ועיין שו"ת יביע אומר (ח"ד סי' לח סק"ד) שהניח בצ"ע מדוע לדעה זו לא התירו בגונח (כתובות ס.) אלא מטעם דהוא מפרק בשינוי ובמקום צערא לא גזרו רבנן, הרי זהו לאלתר.

בבהמה ואדם[9].

9 בגמרא (שבת עד.): ת"ר הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת. רבי יהודה אומר חייב שתים. שהיה רבי יהודה אומר, פציעה בכלל דישה. אמרו לו אין פציעה בכלל דישה. אמר רבא מאי טעמא דרבנן, קסברי אין דישה אלא לגדולי קרקע. ע"כ. ונחלקו הראשונים כמי ההלכה, בתוספות (עג: ד"ה מפרק) משמע דדעת ר"ת כחכמים, ולכן הקשה על רש"י שכתב שהמפרק חייב משום תולדה דדש, הרי בגמרא (שבת צה.) נאמר שהחולב חייב משום מפרק, ואין הבהמה נחשבת גידולי קרקע, ולכן נדחק ר"ת לומר שחליבה אסורה משום תולדת ממחק. וכן דעת ראשונים רבים נוספים שהלכה כחכמים ואין דישה אלא בגידולי קרקע, כמו שמובא בדברי הרמב"ן (קיא. סוד"ה היא), תוספות (כתובות ס. ד"ה מפרק), ריטב"א (כתובות ו.), חידושי הר"ן (קיא.), וכך משמע במאירי (עג:).

אבל דעת ר"י (בתוספות שם) שהלכה כר' יהודה, ולדבריו החולב חייב משום מפרק תולדה דדש. והביא ראיה מכתובות (ס.) שהתירו לגונח לינוק חלב משום שהוא "מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן", ומוכח שבעלמא חייב. לדברי ר"י זו גם שיטת רש"י שפירש שהמפרק הוה תולדה דדש.

הרמב"ם (פ"ח ה"ז) כתב: הדש כגרוגרת חייב. ואין דישה אלא בגדולי קרקע, והמפרק הרי הוא תולדת הדש. החולב את הבהמה חייב משום מפרק, וכן החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק. במה דברים אמורים בחובל בבהמה וחיה ועוף וכיוצא בהם, אבל החובל בחבירו אף על פי שנתכוון להזיק חייב מפני נחת רוחו שהרי נתקררה דעתו ושככה חמתו והרי הוא כמתקן, ואף על פי שאינו צריך לדם שהוציא ממנו חייב. עכ"ל. הרי לנו שפסק כחכמים, ואע"פ כן כתב שהמפרק חייב משום דש, וכן החולב והחובל, חיובם משום דש. וביאר הרב המגיד (שם) שלדעתו בהמה ואדם נחשבים גידולי קרקע, ולכן החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק, וסובר שדווקא חילזון ר"ל דגים שגדלים בים אינם נקראים גידולי קרקע, אבל בהמה חיה ועוף קרויים גידולי קרקע עכ"ל. חילוק זה מבואר כבר בתוספות (עג: ד"ה מפרק), ומובא שם שיש דברים שלגביהם בהמה נחשבת גידולי קרקע, ויש דברים שאינה נחשבת [ליתר ביאור עיין ברא"ם פרשת וישלח עה"פ ויהי לי שור וחמור (ציין לו בגליון הש"ס) שיש שני אופנים של 'גידולי קרקע': האופן הראשון, שניזון מן הקרקע. לעניין זה נחשבת הבהמה גידולי קרקע. והאופן השני, שהוייתו מן הקרקע. לעניין זה בלבד לא נחשבת הבהמה גידולי קרקע].

ובנו של הרמב"ם (שו"ת ברכת אברהם הלכות שבת פ"ח ה"ז) נשאל על סתירה זו וחילק באופן אחר, לדבריו, מה שכתב הרמב"ם שאין דישה אלא בגידולי קרקע היינו "באב המלאכה" דדישה, אבל מפרק שהוא "תולדת" דש, ישנו בין בגידולי קרקע ובין שלא בגידולי קרקע. ולכאורה יש להקשות על דבריו מדברי הרמב"ם (פ"ט הי"א) שהמכבס בגדים הוא "תולדת מלבן" וחייב משום מלבן, וביאר בהגהות הרמ"כ (שם) שלא חייב משום דש, כי אין דישה אלא בגידולי קרקע, ובגד אינו גידולי קרקע.

לאידך גיסא יש לציין לדברי האור זרוע (ח"ב סי' נח) שהוכיח מהמובא בגמרא (שבת עג:) שהמנפט חייב משום תולדת דש ופרש"י (ד"ה והמנפט): צמר גפן בקשת כדרך האומנין "וצמר גפן גידולי קרקע הוא" ולהכי קרי ניפוט דידיה תולדת דש שמפרק גרעינין ממנו. עכ"ל. ומכך שפירש שצמר גפן גידולי קרקע הוא, משמע שסובר רש"י דאין דישה אלא בגידולי קרקע (בניגוד להבנת התוספות בדעת רש"י שהובאה לעיל). וכן הסכים לזה האור זרוע, וחידש שאף ניתן לומר שאין מחלוקת בין ר' יהודה לחכמים, ולכל הדעות אין דישה אלא בגידולי קרקע, ונחלקו רק האם נחשבים הדגים גידולי קרקע או לא [ודייק מלשון הגמרא דקאמר רבא "מאי טעמא" דרבנן אין דישה כו' כלומר הואיל דאין דישה אלא בגידולי קרקע לכן לא חייב אלא אחת, דדגים לאו גידולי קרקע נינהו, שאם היינו אומרים שביש בגידולי קרקע פליגי הוה ליה למימר מאי טעמא דרבנן קסברי אין דישה אלא בגידולי קרקע. ואע"פ שגירסתנו בגמרא היא: הואיל וקסברי אין דישה וכו', בדקדוקי סופרים (אות ל) כתב שבכל הדפוסים הישנים ליתא למילת קסברי וגירסתם "מאי טעמא" דרבנן, כגירסת האור זרוע, והמהרש"ל הוא שהוסיף את תיבת "קסברי", ועיין שו"ת יביע אומר ח"ה סי' לא אות ב שעורר לזה].

דישה בדבר שלא מחובר בתולדה

נחלקו הפוסקים אם גם הפרדת דבר שאינו מחובר לצמח משעת גידולו אסורה משום דישה[10].

לסיכום, לדעת ר"י והתוספות בדעת רש"י יש דישה מהתורה אף שלא בגידולי קרקע. לדעת בנו של הרמב"ם רק בתולדת דישה פוסקים כך, אבל באב המלאכה אין דישה אלא בגידולי קרקע. אבל שאר הראשונים סוברים שבכל אופן אין דישה אלא בגידולי קרקע, והאור זרוע הוכיח שזו אף דעת רש"י ולדבריו אפשר שאין כלל מחלוקת בזה בין ר' יהודה לחכמים, ולכל הדעות אין דישה אלא בגידולי קרקע.

נכתב לעיל שלדעת הרמב"ם בהמה ואדם נחשבים גידולי קרקע. דבריו אלו נתקבלו להלכה, כמובא בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים רב) ובשו"ת רע"א (מהדו"ק סי' ג). והביא הביאור הלכה (סו"ס שיט) דברי רע"א להלכה. וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לב אות ז).

10 בגמרא (שבת עג:) מובא שהמנפץ חייב משום דש, ופירש רבנו חננאל (עג:) המנפץ נוטל עפרורית מן האוכל. וכן כתב הערוך (ערך פץ) בשם גאון. מדבריהם משמע שגם דבר שלא היה מחובר משעת גידולו של הצמח, כגון עפרורית וכדומה, שייכת בו דישה מהתורה. אבל רש"י (ד"ה המנפץ) כתב שמדובר במנפץ פשתן בגבעולים, ומשמע שלא סובר כרבנו חננאל.

בשביתת השבת (סקי"ז) כתב שמחלוקתם נוגעת למחלוקת אחרת. דבגמרא (קמה.) נחלקו אמוראים האם סחיטת כבשים ושלקות אסורה מהתורה משום מפרק, דעת ר' יוחנן שחייב, ורב ושמואל סוברים שפטור. וביאר רש"י (קמה. ד"ה פטור) שטעם הפוטרים משום שלא גדל המשקה בתוכן, ואילו ר' יוחנן סובר שאף במשקה שלא גדל בתוכן שייך דישה. וחידש השבה"ש שרש"י כתב כן לטעמיה, כיון שסובר שהלכה כשמואל בסחיטת כבשים ושלקות, וממילא בעלמא יסבור שאין חייב אלא בדישת דבר המחובר בתולדה, לכן פירש שהמנפץ פירושו שמנפץ פשתן בגבעולים. ואילו רבנו חננאל (קמה.) פסק כר' יוחנן, ולשיטתיה יש דישה אף בדבר שלא גדל עימו בתולדה, ולכן פירש שהמנפץ נוטל עפרורית מן האוכל.

ועיין באגלי טל (סק"ז) שהאריך בזה, ותלה דין זה במחלוקת הפוסקים האם יש דישה אף בדבר שאינו מגידולי קרקע, דלמ"ד שיש דישה רק בגידולי קרקע חייב רק אם מפרידו מקליפה שהיתה עליו בשעת גידולו, ולמ"ד שיש דישה אף שלא בגידולי קרקע חייב אף בדבר שלא היה עליו בשעת גידולו [והוכיח מדברי ר"ת (ספר הישר סי' רפג) שכתב שההוה אמינא בגמרא שבת (קכח:) שסחיטת שמן משיער אסורה משום דש היא רק אליבא דמ"ד שיש דישה אף שלא בגידולי קרקע, והרי שמן לא גדל עימו בשעת גידולו וכתב בהדיא ר"ת שחייב רק לדיעה שיש דישה אף שלא בגידולי קרקע. והביא עוד ראיה מחידושי הר"ן (קיא.) שכתב שלדיעה שאין דישה אלא בגידולי קרקע אין בסחיטת בגדים איסור מהתורה, אפילו אם סוחט בגד פשתן מיין, למרות ששניהם גידולי קרקע, ועל כרחך מטעם שלא גדל המשקה בתוכם].

ואע"פ שלר' יוחנן (שבת קמה.) בסחיטת כבשים ושלקות חייב אף שלא גדלו המשקין בתוכם, חילק האגלי טל (שם אות יז) בין דבר הנבלע בבגד או כלי שאף אחר שנבלע שָם משקה עליו והסוחטו פטור, לבין דבר הבלוע באוכל שאחר שנבלע נתבטל ממנו שָם משקה ותורת אוכל עליו, ולכן הסוחט כבשים ושלקות חייב. וביאר שלרב ושמואל (בגמרא שם) הסוברים שסחיטת כבשים ושלקות אינה אסורה מהתורה אפילו דבר הבלוע בתוך אוכל לא נתבטל שם משקה ממנו [ופשוט שחילוק זה לא נצרך אלא לפי דעת רוה"פ שאין דישה אלא בגידולי קרקע, אבל לסוברים שיש דישה אף שלא בגידולי קרקע, אין קושיה מעיקרא].

היוצא מדברינו, שלפירושו של שביתת השבת, מי שמחייב בסחיטת כבשים ושלקות יחייב גם על דישת דבר שלא גדל עימו בתולדה, וראיה לדבר שרבנו חננאל הוא המחמיר בב' הסוגיות הללו. ולפירוש האגלי טל אין הכרח לקשור בין הדברים.

סחיטת פירות

סעיפים א-ו

א. סחיטת פירות בידיים ומשקים שזבו מהפירות

סעיף א

זה השולחן

שו"ע שכ, א כללי

זיתים וענבים, אסור לסחטן; ואם יצאו מעצמן, אסורים, אפילו לא היו עומדים אלא לאכילה. ותותים ורמונים, אסור לסחטן; ואם יצאו מעצמן, אם עומדים לאכילה, מותר; ואם עומדים למשקים, אסור. ושאר כל הפירות, מותר לסחטן (מ"ב סק"ח – יש שהחמירו שלא לסחוט אפילו שאר פירות, אלא כשסוחט כדי למתק הפרי, אבל למימיהם אסור. ולמעשה אין להחמיר, חוץ מבמקום שכבר נהגו להחמיר בזה).

סביב לשולחנך

בגמרא (להלן) חילקו את הפירות לשלושה סוגים:

א. זיתים וענבים – רובם עומדים לסחיטה עבור מימיהם, וסחיטתם אסורה מהתורה משום מפרק, שהיא תולדה של דש[11] (כמובא בגמרא שבת קמה., רש"י קמג: ד"ה אין סוחטין. וברש"י ביצה ג. ד"ה שמא יסחוט).

ב. תותים ורימונים – פירות שיש שמשתמשים בהם למשקה, ויש שמשתמשים בהם לאכילה. סחיטתם אסורה מדרבנן.

ג. שאר פירות – פירות שאין דרך להשתמש בהם למשקה, לרוב הדעות סחיטתם מותרת, וזה תלוי במחלוקת רב פפא ורב חסדא, כפי שיבואר להלן.

משקין שזבו מהפירות

במשנה (קמג:) מובא: אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין. ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר ואם למשקין היוצא מהן אסור. ובגמרא (קמג: - קמד:) נשאו ונתנו בזה, ולמסקנת הגמרא מודה רבי יהודה לחכמים במשקים שזבו מזיתים וענבים, שאסור להסתפק מהם אפילו אם עומדים הפירות לאוכל, כיון שכשיסחטו ויהפכו למשקים יתרצה בכך, ויש חשש שיבוא לסחוט בידיים. ומודים חכמים לרבי יהודה במשקים שזבו משאר פירות, שמותר להסתפק מהם, כיון שאין אדם שרוצה אותם למשקה. מחלוקת ר' יהודה וחכמים מצטמצמת רק לתותים ורמונים, שלדעת רבי יהודה יש חילוק בין תותים ורמונים שהוכנסו לאכילה, שמותר להשתמש במשקים שזבו מהם, דלא ניחא ליה במה שזבו וליכא למיגזר בהו שמא יסחוט, לבין משקים שזבו מתותים ורימונים שהוכנסו למשקה, שהם אסורים (ע"פ רש"י ד"ה היוצא), ואילו חכמים לא חילקו בזה, ואסרו בכל אופן.

להלכה פסקו הראשונים כרבי יהודה (רי"ף ס., רא"ש סי' ב, רמב"ם פכ"א הי"ב, סמ"ג לאוין סה יב ע"ג). וכ"כ בשו"ע.

11 בטעם הדבר שאין בסחיטת פירות משום בורר, עיין מג"א (שיט סקט"ז) שהפרי והמיץ נחשבים מין אחד, ואין ברירה במין אחד. והביאו שמירת שבת כהלכתה (פ"ה הערה לב).

סחיטת פירות למשקים

במשנה (שבת קמג:) מובא: אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין. ומבואר בגמרא (שם) שאין סוחטים זיתים וענבים. עוד מבואר בגמרא (שם, קמה.): אמר רב חייא בר אשי אמר רב דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד; וכן תני דבי מנשה דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד. עכ"ל. מכאן שסחיטת זיתים וענבים אסורה מהתורה.

אחרי זה הביאה הגמרא (שם, קמג:): דתניא: סוחטין בפגעין [-שזיפים] ובפרישין [-חבושים] ובעוזרדין, אבל לא ברמונים, ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברמונים ... אמר רב נחמן הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם. ע"כ. למדנו מהגמרא שמותר לסחוט לכתחילה את שאר הפירות. בטעם ההיתר ביאר רש"י (קמד: ד"ה ובעוזרדין) דלאו אורחייהו בהכי, ואין כאן משום דש. ולגבי תותים ורמונים, אסור לסוחטם, כי בית מנשיא בן מנחם היו סוחטים תותים ורימונים, והלכה כמותם.

ואחרי זה הקשתה הגמרא (שם) מדוע מנהגם של בית מנשיא בר מנחם מחייב לגבינו, הרי הם אנשים יחידים. וענתה: אלא היינו טעמא כדרב חסדא, דאמר רב חסדא תרדין שסחטן ונתנן במקוה פוסלין את המקוה בשינוי מראה. והא לאו בני סחיטה נינהו; אלא מאי אית לך למימר כיון דאחשבינהו הוה להו משקה. רב פפא אמר: משום דהוי דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה וכל דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה פוסל את המקוה בשינוי מראה. ע"כ. משמע שלדעת רב חסדא לא מבעיא תותים ורמונים אלא אף שאר פירות מרגע שסחטם למשקין שבהם, חייב. דאע"ג דלעלמא לא חשיב כיוון דאחשיב איהו הוי לדידיה משקה (רש"י ד"ה כרב חסדא). ואילו רב פפא חולק עליו, וסובר שמותר לסוחטם ממש, ולא אמרינן אחשבינהו למשקים שבהם. ואע"פ שמתכוון למשקה, בטלה דעתו אצל כל אדם (משנ"ב סק"ז).

ופסקו רי"ף (ס.), רמב"ם (פכ"א הי"ב), רא"ש (סי' ב) וסמ"ג (לאוין סה יב ע"ג) שמותר לסחוט שאר פירות, ואפילו למשקים שבהם, כדברי רב פפא. וכך גם דעת רמב"ן (קמד: ד"ה תרדין), רשב"א (קמד: ד"ה הכא) וריטב"א (קמד: ד"ה הכא).

אבל הגהת סמ"ק (אות י) על סמ"ק (סי' רפב עמ' רפב) פסק כאוקימתת רב חסדא, לפיה אין היתר סחיטה אפילו בשאר פירות אלא כשכוונתו למתק הפרי בלבד, ובתותים ורמונים אפילו למתק אסור גזירה שמא יתכוין למשקין ויתחייב [ודווקא בתותים ורמונים גזרו, כיון דאיכא חד (מנשיא בן מנחם) דבעי להו למשקים]. וכך כתוב בפירוש גם ברש"י (ד"ה כרב חסדא) ותוספות (ד"ה ה"נ כיון). וכן פסקו ב"ח (סע' ב) וט"ז (סק"א). והט"ז אף טען שזו דעת כל הראשונים ושאין מחלוקת ביניהם לדינא. [לעומתם, הב"י כתב שאפשר שלמסקנה אף רב חסדא סובר כרב פפא. ומה שתרדין פוסלין המקוה בשינוי מראה מטעם דאחשבינהו הוא רק להוה אמינא אך למסקנה מודים כולם להתיר. אבל בתוספות (יט. ד"ה השום) מוכח שסובר כך אף למסקנה, והעיר ע"ז האגלי טל].

להלכה כתב השו"ע להתיר סחיטת שאר פירות אפילו למימיהם, כדברי רב פפא. אמנם הבן איש חי (ש"ב יתרו אות ג) החמיר שאסור לסחוט שום פרי לצורך מימיו, אבל בביאור הלכה (ד"ה מתר) הביא דעת המחמירים והאריך לחלוק עליהם, וסיים שבמקום שאין מנהג להחמיר, יש להקל. וכן פסק להתיר לסחוט שאר פירות למימיהם גם הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ח סי' לו אות א, בהערה. הליכות עולם ח"ד עמ' צג-צד).

זה השולחן

ובמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג, דינו כתותים ורמונים; אבל אם נהגו לסחטו לרפואה לבדו, אין לחוש.

רמ"א שכ, א סחיטת פירות בימינו

סביב לשולחנך

מה שכתב הרמ"א, הוא ע"פ המבואר בגמרא (שם) גבי בית מנשיא. ומה שכתב שאם נהגו לסחטו לרפואה אין לחוש, כ"כ הב"י מסברה, שהרי משתמשים לרפואה בכל סוגי הפירות, ואף בפירות שנחשבים כשאר פירות שמותרת סחיטתם.

זר זהב סביב

מתי מנהג המקום מחייב את שאר המקומות

מ"ב (סק"ח) – פרי שנהוג לסחוט באיזה מקום בעולם, יש לאוסרו בכל העולם. ולמג"א דווקא בענין שאם היה לכל העולם פירות כאלו היו סוחטים אותם, ואם לא כן יש להקל אפילו באותו מקום, ובביה"ל ד"ה ובמקום כתב שאין להקל בזה.

עיין בהערות והוספות שבסוף הספר שביארנו חילוקי הדינים השונים בזה מהגמרא והראשונים. וכאן לא הארכנו, כי בלאו הכי כתבו פוסקי זמנינו לאסור סחיטת כל הפירות, כדלהלן.

סחיטת פירות בימינו

בימינו, אסור לסחוט שום פרי לתוך כלי ריק או לתוך משקה, לפי שכיום רגילים לסחוט כל מיני פירות. ורק אותם הפירות שגם בימינו אין רגילים לסחוט אותם למשקה, מותר לסחוט אותם בשבת ביד ולא בכלי סחיטה.

כ"כ שמירת שבת כהלכתה (פ"ה הלכה ב). וכן כתב הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ח סי' לד, חזון עובדיה ח"ד עמ' קכט-קלד, הליכות עולם ח"ד עמ' צד-צו).

—

זר זהב סביב

מותר לחתוך אשכולית לאורכה ולרוחבה ולאוכלה בכפית, בתנאי שייזהר מלסוחטה, וגם לא יכוון לסחוט מיץ בשעה שהוא אוכל.

כן כתבו שמירת שבת כהלכתה (פ"ה הלכה יב)

חיתוך פירות בעלי מיץ רב

וחזון עובדיה (ח"ד עמ' קמו). ונימקו טעם ההיתר בכך שזה פס"ר בתרי דרבנן: סחיטת אשכולית מדרבנן כדין תותים ורמונים, וגם הסחיטה נעשית ע"י שינוי. ודווקא אם אינו מכוין למיץ ולא הוה אלא פס"ר (ע' שעה"צ שטז סקי"ח).

—

זר זהב סביב

כתב מ"ב (סק"ט) בשם הט"ז שמותר לסחוט תפוחים מבושלים, שהרי סוחט גם כל האוכל ממנו.

סחיטת פירות מבושלים

—

זה השולחן

רמ"א שכ, א
מציצת ויניקת פירות או מאכלים השרויים בנוזלים

וכל זה דוקא לסחוט אסור אבל מותר למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהן וכל שכן בשאר דברים. ויש אוסרין למצוץ בפה מענבים וכיוצא בהם (להלכה, כתבו המ"ב סקי"ב ושאר אחרונים שנכון ליזהר בתורת חומרא בזיתים וענבים, אם אוכלם בדרך יניקה. ובשאר דברים אין להחמיר אפילו בדרך יניקה).

סביב לשולחנך

מציצת ויניקת פירות

כתב הגהות מיימוניות (פכ"א אות י) בשם היראים (סי' רעד קלג.) שייזהר אדם שלא יסחוט בשר הנבלע בו מרק לצורך משקה היוצא ממנו, והנותן בשר במרק או השורה פתו ביין ומחזירו לפיו ומוצץ המשקים – אסור, וחוששני לו מחטאת; וכל שכן שלא ימוץ בפיו מענבים וכיוצא בהם. עכ"ל. אבל השבלי הלקט (סי' צ) כתב שאין במציצת בשר ופת ולא המוצץ בפיו משקה מפירות או מענבים דרך סחיטה כלל, ואפילו תימא דהוי דרך סחיטה - לא חמירי מפרישין ופגעין, ואין איסור סחיטה שייכא אלא בדבר שדרכו להיות משקה כגון זיתים וענבים דחשיב. והסכים הב"י עם דברי השבלי הלקט, וכתב שעל פי זה יש להתיר מציצת קנה הסוכר. ומה שאסרו לינוק מן הבהמה (כתובות ס.), התם יניקה אינה שינוי גמור, דדרך כל בע"ח לינוק, אבל הכא אין דרך סחיטה כלל באופן זה (מ"ב סק"י ע"פ המג"א ופמ"ג).

להלכה, כתב הרמ"א בסתם את דעת המתירים, וציין לדעה המחמירה בתור יש אוסרים. ומשמע שמעיקר הדין דעתו להקל. הט"ז (סק"ב) היקל כדעה הראשונה ודימה זאת למה שהתיר השו"ע (שיט, טז) שתיית מים שיש בהם תולעים על ידי מפה ולא אסר זאת משום בורר, שכל שנעשה הדבר בפיו אין זו דרך מלאכה. האליה רבה (סק"ג) הביא דבריו אך הסיק שירא שמיים יחמיר בזיתים וענבים אפילו בדרך מציצה וק"ו בדרך יניקה. אבל הפמ"ג (מש"ז סק"ב) הסכים לדברי הט"ז. המ"ב (סקי"ב) הביא דבריהם והסיק שיש להחמיר רק בזיתים וענבים בדרך יניקה בלבד, וגם זה רק בתורת חומרא. וכן מסקנת ערוך השולחן (סע' יג). וכ"ה בילקו"י (שכ סע' י) ובשמירת שבת כהלכתה (פ"ה הלכה י).

האם יש להחמיר גם בשאר משקים שאינם מפירות

כאמור לעיל, ההגהות מיימוניות (פכ"א אות י) בשם היראים (סי' רעד קלג.) אסר סחיטת מרק מהבשר וכן מציצת הפת מיין שבלוע בה. מדבריו עולה שיש לאסור אף סחיטת שאר משקים שנבלעו באוכל, ואדרבה – משמע שסחיטת שאר משקים חמורה מסחיטת זיתים וענבים. וביאר סברה זאת הרש"ל (המובא בב"ח סע' ה ד"ה כתב בהגהת), שבמשקים שבאו מבחוץ היה עליהם שם משקים קודם שנבלעו ולכן קרוב לחיוב חטאת, אבל משקה שיוצא מענבים קודם שהיה שם משקה עליו, כגון קודם מציצה, אין זה מפרק אלא כך היא דרך אכילת ענבים, ושרי.

להלכה, הרמ"א כתב בסתם כדעת השבלי הלקט, וציין לדברי ההג"מ בתור י"א, ומשמע שמעיקר הדין סובר להקל, כמסקנת הב"י לעיל; אבל הב"ח (שם) הביא את דברי הרש"ל שהחמיר, וכתב עליו דהכי נקטינן. וכן החמיר הכף החיים (סקי"ב). אבל המג"א (סק"ד) העיר, דאדרבה פת ובשר דינם ככבשים ושלקות, וסחיטתם קלה מסחיטת שאר הפירות (וכדברי השבלי הלקט שאמר כן). וכן במ"ב (סקי"ב) הביא מהאליה רבה (סק"ג) שאין להחמיר בזה. וכן מסקנת ערוך השולחן (סע' יג) ויתר האחרונים.

ב. אופני היתר לשתיית משקין שזבו

סעיפים ב-ג

זה השולחן

זיתים וענבים שנתרסקו מערב שבת משקין היוצאין מהם מותרין.

שו"ע שכ, ב משקין שזבו מפירות שנתרסקו מערב שבת

סביב לשולחנך

כ"כ הטור בשם ספר התרומה, וטעמו שאחר הריסוק זב המשקה מאליו ושוב אין איסור סחיטה מדאורייתא אפילו אם יסחוט בידיים, לכן לא גזרו על המשקים היוצאים מהם (מ"ב סקי"ג, ע"פ רש"י יח. ד"ה שטוענין).

—

זה השולחן

ואפילו אם לא נתרסקו מערב שבת, אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה, אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית (מ"ב סקי"ד – ולכן אם היה ניכר קודם שנתערב, כגון שירד במדרון, אסור מדין דבר שיש לו מתירים).

שו"ע שכ, ב ענבים שזבים לתוך גיגית עם יין

סביב לשולחנך

כ"כ ספר התרומה (סי' רכג) והביאו דבריו הסמ"ג (לאוין סה יג.), סמ"ק (סי' רפב עמ' רפד), מרדכי (סי' רנט) והטור.

הסיבה שלא מחמירים לאוסרו עד מוצ"ש מדין דבר שיש לו מתירין, בגלל שאין דבר שיש לו מתירין אלא כשניכר קודם שנתערב, וכאן כל המשקה שזב נתערב מיד ולא היה ניכר. ולכן כתב המ"ב (סקי"ד) שאם היה ניכר, כגון שירד במדרון, יש לאסור.

—

זר זהב סביב

מותר לתת ענבים לתוך היין כדי שיתבקעו ויוציאו יינם. וכן מותר לשרות צימוקים במים. ומותר לשתות מי השרייה. ויש מחמירים.

שרית פירות ושתית מי השרייה

כתב המ"ב (רנב סקי"ד) בשם הב"ח (סע' א) ומג"א (סק"ה) שמותר לתת ענבים לתוך היין כדי שיתבקעו ויוציאו יינם. וכן מותר לשרות צימוקים במים, דדמי לשלג וברד, שאע"פ שאסרו לרסקם נותן הוא לתוך הכוס והוא נימוח מאליו. ואמנם דעת הט"ז (סק"ג) להחמיר, וסובר דלא דמי לשלג וברד, ששם האיסור הוא מחמת מוליד או נולד מה שאין כן כאן דהוי מפרק בשינוי. וכן החמיר בבן איש חי (ש"ב יתרו אות ז).

ועיין במהריט"ץ (סי' סט) שהתיר לעשות שירבי"ט בשבת, והרב מהר"ר נסים רוזיליו אסר, משום ששריית פירות אלו במים תגרום להוצאת המשקים שלהם, וזה אסור משום דישה כסחיטת זיתים וענבים. הביא דבריו הרב בני חיי (סי' רנב יט.) ומסקנתו להתיר, ונימק בכך דדוקא בחיטי ושערי אסור משום דמקדח ודמי לזורע, וכן זרע פשתן חייב משום לש, אמנם שריית הצמוקין במים לא לישה איתא ולא צמיחה איתא. ובספר מור וקציעה (סי' שכ) אסר משום שזו נחשבת כבישה. והביאו החיד"א (מח"ב סק"א) וכף החיים (סי' רנב סקנ"ז) מחלוקתם, וכתבו להחמיר. אך הבן איש חי במקום אחר (שו"ת רב פעלים ח"א או"ח סי' טו) הסתמך על דברי המהריט"ץ והקל בזה במקום הפסד, וכן דעת הגר"ע יוסף להקל (הליכות עולם ח"ד עמ' קד), והוסיף הגר"ע שאין כבישה בפחות

מכ"ד שעות רצופות, וכן אין בזה סחיטה, כמו שהתיר הב"ח ליתן ענבים ביין, והובא במ"ב (כאן).

וכן כתב המ"ב (שלו ס"ק נא) שמותר לשרות פירות יבשים בשבת.

—

זה השולחן

שו"ע שכ, ג
שתיית יין תמד

חרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד, מותר למשוך מהם ולשתותם. ואפילו לא נתן מים, והיין מתמצה וזב מאליו, מותר לשתותו.

סביב לשולחנך

כ"כ ספר התרומה (שם) והפוסקים שהביאו דבריו, כמובא לעיל בשו"ע שכ, ב.

וטעמם כנ"ל, שהיין היוצא מתבטל במים.

סעיפים ד-ו

ג. סחיטת פירות לתוך אוכל

זה השולחן

שו"ע שכ, ד
סחיטה לתוך אוכל, משקה או לכלי ריק

מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה (ביה"ל ד"ה לתוך – או קערה) שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל, דהוה ליה משקה הבא לאוכל ובאוכל דמי (חזו"א – ודוקא באופן שהמשקה נבלל בתוך האוכל. אבל אם הוא צף מעליו חייב); אבל אם אין בה תבשיל אסור (מ"ב סקי"ז – והמחמיר שלא לסחוט לתוך קדירה שיש בה תבשיל תע"ב).

סביב לשולחנך

דין סחיטה על אוכל ומחלוקת הראשונים האם התירו זאת אף בשבת

בגמרא (שבת קמד:) מובא: אמר רב יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה [של תבשיל] אבל לא לתוך הקערה. אמר רב חסדא מדברי רבינו נלמד חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה, אלמא קסבר משקה הבא לאוכל אוכל. ע"כ.

נחלקו הראשונים האם מימרות אלו נפסקו להלכה, וכן האם דיברו רק לענין יו"ט או אף לשבת:

א. דעת הלכות פסוקות (הובא בריי"ף ס.) דדוקא ביו"ט התירו לסחוט מעל קדירה של אוכל, ואילו בשבת אסור, דומיא דמשקים שזבו שגזרו שמא יסחוט.

ב. אולם לדעת הרז"ה (ס:), רמב"ן (מלחמות שם) וריטב"א (קמה.) ב' המימרות בין בשבת ובין ביו"ט נאמרו, והלכה כמותם (וכתב הרמב"ן שאף אין בזה משום מוקצה, ע"ש, ועוד עיין בר"ן וריטב"א בטעם הדבר. ואכמ"ל).

ג. בדומה לדעת הרז"ה, גם דעת רבנו חננאל (קמה.) שב' המימרות נאמרו בין בשבת בין ביו"ט, אלא שמסקנתו הפוכה, ולדעתו אין להתיר זאת אפילו ביו"ט. וביאר ששמואל שהתיר סחיטת האשכול לקדרה אזיל לשיטתיה שסחיטת כבשים

ושלקות אסורה מדרבנן בלבד, וכיוון שלהלכה קיי"ל כר' יוחנן (קמה.) שחולק על רב ושמואל וסובר שסחיטת כבשים ושלקות כסחיטת זיתים וענבים ואסורה מהתורה, ולא מפליג בין קדירה לקערה, לכן להלכה אוסר רבנו חננאל לסחוט לתוך קדירה מלאה אוכל.

ד. הרי"ף (ס:) הביא דברי הר"ח ודחה אותם באריכות, וכתב שאף אם נאמר שהלכה כרבי יוחנן י"ל דרבי יוחנן לא קאי אלא בקערה ריקה, מה שאין כן קדירה עם אוכל. ולכן כתב שמותר לסחוט לתוך הקדרה בין בשבת ובין ביו"ט, שכיון שסוחט לתוך אוכל אינו כסוחט משקים אלא כמפרר אוכל לתוך אוכל, ורק לגבי חליבת עז התירו ביו"ט בלבד משום דהבהמה לא חזיא. וכן דעת תוספות (ד"ה ורבי, קמד: ד"ה חולב), רמב"ם (פ"ח ה"י), ראש (סי' ג) וטור. בב"י (סי' תקה) הביא שכך היא גם דעת סמ"ג (לאוין סה יב ע"ד), סמ"ק (סי' רפב עמ' רפב) והגהות אשירי (ביצה סי' א).

ה. יש לצרף לשיטת הרי"ף גם את דברי הפסקי רי"ד (קמה.) וריטב"א (קמה.), שאע"פ שפסקו כר' יוחנן שסחיטת כבשים ושלקות אסורה מהתורה, התירו סחיטת ענבים לתוך הקדירה (שלא כדברי רבנו חננאל שקשר בין הסוגיות).

ו. ובשו"ת הרא"ש (כלל כב סי' א) כתב דפלוגתא דרבוותא היא בין הרי"ף לרבנו חננאל, ומי יכניס ראשו בין ההרים הגדולים, והמחמיר תע"ב.

פסיקת השו"ע והאחרונים - הלכה למעשה

כתב הב"י שאחר שהרי"ף רמב"ם ותוספות מקילים לסחוט לתוך קדירה עם אוכל, וכך היא גם דעת הרא"ש מעיקר הדין, כך יש לפסוק.

וכן בשו"ע פסק למעשה כרי"ף, אלא שבסעיף ז' ציין לדעת ר"ח. והבין המ"ב (סקי"ז) שכוונת השו"ע להורות שהמחמיר בזה תע"ב, כמו שכתב הרא"ש בתשובה שהובאה לעיל. וביארו האחרונים, שרק בזיתים וענבים התכוון הרא"ש שהמחמיר תע"ב, אך בתותים ורימונים מותר לסחוט לתוך האוכל ללא מגבלה (חיי אדם כלל יד סע' ג. ארחות שבת ח"א פ"ד הערה כד).

וביאר החזון איש (סי' נו סק"א) שמה שהתירו לסחוט לתוך האוכל הוא בתנאי שכל המשקה נבלל בתוך האוכל, או שלפחות רוב המשקה נבלל עם האוכל באופן ניכר. אבל אם המשקה צף מלמעלה והאוכל שקוע מלמטה, אסור [דבריו מיוסדים ע"פ המבואר בהג"מ (פ"ח ה"י) ובריב"ש (סי' קכא) שהובאו בב"י (סי' תקה), ובשו"ע ונו"כ שם. ואכמ"ל]. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"ה ה"ג).

באיזה סוגי ענבים אמרו

כתב הכל בו (סי' לא כו.) בשם הראב"ד דהא דאשכול - מיירי בין בשבת ובין ביום טוב, מיהו דווקא באשכול העומד לאכילה אבל אם עומד למשקה אסור. ובעל ההשלמה כתב דהא דאשכול - מיירי בין לאכילה בין למשקה. עכ"ל. בפסקי רי"ד (קמד:) כתב כהכלבו וביאר טעם החילוק, וזו לשונו: שכל הענבים כמות שהן חזו לאכילה ואין בהן פסולת, הילכך אף על גב דסחיט להו ומפיק מינייהו פסולת כיון דההוא משקה אוכלא הוי, וענבים נמי מתחילה הוו אוכלא, הוה ליה כאוכלא דאיפרת כאדם הפורס ככרו; אבל ודאי כי בעי להו למשקין אין כל הענבים ראויות לשתייה, והילכך הוי תולדה דדש, שאין כל השיבולים ראויות לאכילה. עכ"ל. להלכה, בביאור הלכה (ד"ה דהוה) כתב שמסתימת השו"ע מוכח להקל כדעת בעל ההשלמה ושכ"כ גם המאירי (קמד: ד"ה סוחט).

כשסוחט לתוך קערה (או כוס) שיש בה אוכלין

כתב הביאור הלכה (שכ, ד ד"ה לתוך) שמדברי רש"י משמע שאסור לסחוט לתוך קערה אף שיש בה תבשיל, משום דלא מוכחא מילתא, דזמנין למשקה קא בעי לה. וחלק עליו הביה"ל, וכתב שמשאר הפוסקים מוכח שאף לתוך קערה מותר לסחוט, אם יש בה תבשיל [ובלאו הכי עיין בלוית חן (אות נה) שאין הבנה זו מוכרחת אף אליבא דרש"י, ואכמ"ל].

סחיטה לתוך כלי עם משקין

כתב הביאור הלכה (סע' ד. ד"ה הבא) בשם האליה רבה (סק"ו) שהסוחט לתוך כלי עם משקים, חייב מהתורה[12].

בירור טעם היתר הסחיטה לקדירה עם תבשיל

לגבי סחיטת ענבים לתוך קדירה, כתב רש"י (ד"ה לתוך): של תבשיל לתקנו, דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי ליה, אלא לאוכל, ואין זה דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל. עכ"ל. בדומה לזה כתב הרי"ף (ס:) שאע"פ שהוא צריך למשקה שלו, כיוון שהוא סוחט לתוך האוכל, אינו כסוחט משקין אלא כמפרר אוכל לתוך אוכל.

בטעם הדבר, נאמרו בפוסקים ב' ביאורים:

א. תוספות (עג: ד"ה מפרק) כתבו: וכשחולב לתוך הקדרה "השתא נמי הוי אוכל, ולא דמי לדש שנשתנה". ע"כ. ומשמע שתולים זאת בכך שלא ניכרת הדישה כיון שלא היו המשקין בעין. כך מובא גם בפסקי רי"ד (קמד:), שטעם ההיתר מפני שלא היו המשקים בעין. וכן במ"ב (סקכ"ט) כתב בדומה, שאין על מי הפירות הנ"ל שם משקה קודם שנבלע. וביאר החזון איש (סי' נה סק"ו), דבאמת משקה שבתוך האוכל נמי משקה הוא (כדתנן בטהרות פ"ג גבי משקה טופח על הגריסין), אלא שכשבא לעולם לתוך האוכל דייניגן ליה כאוכל. אבל כשכבר נסחט והונח בכלי בתור משקה אין מחשבה לערבו בתבשיל יכולה להוציאו מתורת משקה, ע"ש שהאריך.

ב. אבל באגלי טל (סקי"ח) דייק מדברי רש"י (ד"ה לתוך) שהובאו לעיל, שטעם ההיתר כיון שצריך למשקה הנסחט בשביל האוכל כדי לתקנו. וכ"כ גם בשו"ת רדב"ז (סי' תרפו). וכך נראה שהבין הריב"ש בתשובה (סי' קכא) בדעת רש"י הנ"ל (הובא בב"י סו"ס תקה). וכן בשעה"צ (סקכ"ג) ציין לרדב"ז.

ומספר נפק"מ בין הפירושים:

א. כשסוחט לתוך כלי ריק, על דעת לערבו במאכל. לתוספות ולפסקי רי"ד חייב, כי היה המשקה בעין, ולרש"י ורדב"ז פטור, כי עתיד לערבו כדי לתקן התבשיל[13], ואסור רק משום מראית העין.

להלכה, נחלקו בזה האחרונים. במ"ב (סקי"ח) כתב בשם הדרישה שחייב חטאת. וכך דעת חזון איש (סי' נה סק"ו). אך בשעה"צ (סקכ"ג) ציין לדעת הרדב"ז שאין בזה חיוב, וציין שכך גם דעת הפמ"ג (מש"ז סק"ה). וכך סוברים גם גר"ז (סע' ו) והגר"ע יוסף (לוית חן סע' נה, חזון עובדיה ח"ד עמ' קמב). ונפק"מ להקל ע"י גוי במקום צורך כגון לרפואה (לוית חן שם).

ב. חליבה מרובה על גבי פרוסת לחם. בב"י (סי' תקה) הביא מחלוקת הריב"ש (הנ"ל) וסמ"ק האם מותר לחלוב ביו"ט על גבי פרורין או פרוסת לחם, דסמ"ק מתיר מעיקר הדין וריב"ש אוסר, דלא הותר לחלוב צאנו ע"ג פרוסת לחם אחת. ועיין ט"ז (תקה סק"ב) שביאר שלריב"ש היתר החליבה הוא רק מטעם שבא למתק התבשיל, והיינו כרש"י (שהביאו ריב"ש הנ"ל בעצמו, כמו שצוין לעיל). ואילו לסמ"ק, כל שחלב על גבי אוכל אין המשקה נשאר בעינו אלא נבלע בפרוסת

12 יל"ע בדין זה, הרי לפי מה שיבואר כעת, שלפסקי רי"ד כל שלא היה המשקה בעין אין משום דש מה החילוק בין אוכלין למשקין. ואף לרש"י ורדב"ז שביארו טעם ההיתר בכך שסוחט המשקין כדי למתק האוכל שלתוכו נסחטו, מדוע נאמר שיש חילוק בין הסוחט לתוך אוכלין לבין הסוחט לתוך משקין אחרים כדי למַתקן, כגון בלימון לתוך כוס תה וכדו'.

13 יש להעיר שבתשובה אחרת (ח"א סי' י) דן הרדב"ז במנהג העולם להתיר סחיטת לימונים לתוך כלי ריק, ומבאר שכיון שסוחט לצורך אוכל מותר לעשות כן אף לכתחילה. וביאר הגר"י אריאל בשו"ת באהלה של תורה (או"ח ח"ב סי' מ אות ג) שיש לחלק בין סחיטת לימונים, שכל ייעודם לתבל אוכל אחר בלבד ולכן מותר לכתחילה, לבין סחיטת ענבים על מנת לערבם אחר כך, שאסור, כיון שהמשקה ראוי לשתיה בפני עצמו.

הלחם ואין ע"ז שם דישה (ומה שמסתנן החלב אחרי זה אינו אלא גרמא בעלמא). להרחבה עיין גם בשמירת שבת כהלכתה (פ"ה הערה טו) ובשו"ת יביע אומר (ח"ח סי' לו אות ג).

ג. גרירת משקים שנשפכו על המפה. בביאור הלכה (שכ, יח ד"ה טוב) כתב שהטי"ז (שכ סקי"ב) אסר לגרור מעל המפה באמצעות כף שכר או שאר משקים שאינם מלבנים, אע"פ שישליכם לאיבוד. והוסיף שהאליה רבה (שם סקכ"ב) חלק עליו והתיר, מכיון שכשדעתו להשליכם מהכף אינו אסור אלא מדרבנן אפילו אם נוטל המשקים בכוח, וכשזורקם לאיבוד מותר. נראה מדבריו שאפילו אם התכוון בסחיטה ליתנם בתוך התבשיל אינו אלא מדרבנן, ולכן כשדעתו לזורקם לאיבוד מותר. נראה שדברי האליה רבה מתאימים לביאורם של רש"י והרדב"ז, אבל לתוספות ופסקי הרי"ד סוף סוף הרי היה המשקה הנסחט בעין וחייב על סחיטתו בכל אופן.

—

זה השולחן

שו"ע שכ, ה
סחיטת בוסר לתוך אוכל

יש מי שאומר דהוא הדין לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל. ור"ת אוסר בבוסר (הואיל ואינו ראוי לאכול).

סביב לשולחנך

בסחיטת בוסר יש להבחין ב' סוגים שונים:

א. בוסר שאינו ראוי לאכילה כלל - אין מברכים עליו (עיין שו"ע רב, ב) וסחיטתו אסורה מהתורה.

ב. בוסר שראוי לאכילה ע"י הדחק - טור הביא שלדעת ה"ר יוסף מותר לסוחטו אף לכתחילה, ור"ת חלק עליו ואסר, כיון שבוסר אינו ראוי לאכילה והוי כבורר אוכל מתוך פסולת, כי אותם בנ"א שאוכלים אותו בטלה דעתם אצל שאר בנ"א. מחלוקת זו הובאה בראשונים נוספים (הג"מ פ"ח ה"י, סמ"ק סי' רפב, מרדכי סי' תלז, סמ"ג לאוין סה יב ע"ד). דעת הריטב"א (קמד: ד"ה אמר) כה"ר יוסף, אבל המרדכי וסמ"ק (שם) פסקו כר"ת.

וכתב הביאור הלכה (ד"ה הואיל) בשם החמד משה שלכל הדעות איסור סחיטתו אינו אלא מדרבנן בלבד.

להלכה, השו"ע הביא את ב' הדעות, אבל משמע שהחמיר כר"ת מכך שהביא דעתו אחרונה (שעה"צ סקכ"ה), וכן פסק המ"ב (סקכ"א).

זר זהב סביב

סחיטת בוסר לאלתר

יש מתירים לסחוט הבוסר לאלתר. וכן דעת הגר"ע יוסף. אולם דעת הביאור הלכה שנכון להחמיר, מלבד בבוסר הראוי לאכילה, שאז יש להקל בשעת הדחק כשסוחטו לאלתר.

ר"ת כתב שהסוחט בוסר לתוך הקדרה הוי "כבורר אוכל מתוך פסולת". ולפי זה כתבו הט"ז (סק"ד), עולת שבת (סקי"ד), אליה רבה (סק"ח) ותורת שבת (סק"ח) שמותר לסחוט הבוסר לתוך הקדרה לאלתר, כמו שהתירו לברור אוכל מפסולת לאלתר. וכן פסק הגר"ע יוסף בלוית חן (סע' נו) להקל, בצירוף דעת ה"ר יוסף. וחזר על דבריו גם בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קמ-קמב) והתיר אפילו אם לא הגיע לשיעור פול הלבן [שבשיעור זה מברך עליו בורא פרי העץ, כמובא בשו"ע (רב, ב), מותר לסוחטו לאלתר, ע"ש].

אבל המג"א (סק"ז) חלק על המקילים, כיון שמה שהתירו ברירה לאלתר הוא מטעם שאין דרך ברירה באוכל מתוך פסולת, מה שאין כן כאן שזו דרך ברירתו, שא"א בענין אחר. וכתב הביאור

הלכה (ד"ה לאכל) שנכון להחמיר כמותו מסיבה נוספת, כיון שהסוחט בוסר אינו באמת נחשב כבורר, אלא האיסור הוא משום דש והפוסקים רק השתמשו בלשון אוכל ופסולת, ושכ"כ בהדיא באור זרוע (ח"ב סי' נח) משם ר"ת דהוא כמו דש שמפרק האוכל מתוך הקש. וחזר על דברים אלו גם בביאור הלכה במקום נוסף (שיט, ג ד"ה מתוך אוכל).

אבל בבוסר הראוי לאכילה ע"י הדחק, שבלאו הכי אין בו איסור דישה ובדירה מהתורה, כתב הביה"ל שיש לסמוך בשעת הדחק על המקילים לסוחטו וכן במ"ב (סק"כ) כתב כן.

—

זה השולחן

שו"ע שכ, ו סחיטת לימון

מותר לסחוט לימוני"ש (ודעת הגר"ע יוסף שיש להקל כך אף בימינו, אפילו כשסוחטו לשתותו בפני עצמו. אבל מ"ב סקכ"ב כתב שכיום סוחטים לימונים לשתיה, ולכן בימינו אסור לסחוט לימון לכלי ריק. וכך החמיר הבא"ח ש"ב יתרו אות ה. ודעת האג"ט להתיר דוקא אם כוונתו להוסיף למיץ דברים נוספים כדבש או סוכר).

סביב לשולחנך

מנהג מצרים לסחוט לימונים והסברי הבית יוסף ליישוב המנהג

זו לשון הבית יוסף: ויש לתמוה, שבמצרים נוהגים לסחוט לימוני"ש לתוך מים שנתנו בהם סוכר לשתות לתענוג ואין נמנעין מפני כך לסחטן בשבת לתוך אותם מים, ולא ראינו מי שמיחה בידם ולא ראינו מי שפקפק בדבר. עכ"ל.

וכך הסביר מרן הבית יוסף את מנהגם:

א. אפשר דלא מיתסר אלא כשותין מי סחיטת הפרי בלא תערובת משקה אחר.

ב. אי נמי דלא מיתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד ואחר כך מערבין אותם, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר - שרי.

ג. כתוב בשבלי הלקט (סי' צ): כתב הרב רבי יאשיה כל שדרכו בסחיטה כגון תפוחים שמוציאים מהם יין וכן לימונים חדשים שסוחטין אותם למימיהם אסורים דדמו לרימונים, והרב רבי יהודה ב"ר בנימין כתב: נראה דמותר לסחוט הלימוני דלא דמו לשום ובוסר ומלילות דהני דרכן בכך והוו דומיא דתותים ורמונים ... אבל הלימוני דומים לפגעין ופרישין דאין דרכן בכך ומותר לסחטן בקערה אף על פי שאין בה אוכל ועתיד לערב שם אוכל, דכולי עלמא ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה. ע"כ לשון הב"י.

וכן הרא"ש (כלל כב סע' ב) כתב שהיתר סחיטת לימוני"ש מטעם שהוא כשאר פירות. והביאו הטור.

פסיקת השו"ע ושאר האחרונים

שו"ע (שכ, ו) כתב שמותר לסחוט לימוני"ש. מסיום דבריו שבב"י משמע שמה שכתב בשו"ע להתיר סחיטת הלימון זה מטעם שהוא כשאר פירות, וכמש"כ הרא"ש ושה"ל. וכך הבין המטה יהודה (הובא בביה"ל ד"ה לסחטו).

אלא שיש לחקור למה התכוונו הפוסקים כשדנו את הלימון כשאר פירות.

אפשרות ראשונה - האם כוונתם לומר שדינו כשאר פירות שאין דרך לסוחטם למימיהם, וממילא בימינו שנוהגים לסוחטו ישתנה הדין ויהיה אסור לסוחטו.

כך משמע שהבין המ"ב (סקכ"ב) ולכן כתב שלמעשה יש לאסור לסחוט לימון לכלי ריק, כי כיום סוחטים לימון כדי לשתות. וכן המור וקציעה (סי' שכ) כתב דברים חריפים כנגד המנהג לסחוט הלימון לתוך כוס ריקה (ולהבנתו השו"ע מתיר בזה). וכך החמירו החיד"א (מח"ב סק"ב) והבא"ח (ש"ב יתרו אות ה).

אפשרות שנייה – לימון מיוחד בכך שתמיד אין שותים אותו אלא בתערובת,

ולכן יהיה דינו כשאר פירות אף במקומות שנוהגים לסוחטו גם בשביל מימיו (וכעין תירוץ א' של הב"י). ויש ראיה לזה מדברי שבולי הלקט (סי' צ) שכתב: אבל הלימוני דומים לפגעין ופרישין, דאין דרכן בכך, ומותר לסוחטן בקערה אע"פ שאין בה אוכל ועתיד לערב בה אוכל, "דכולי עלמא ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה" עכ"ל. אמנם בלשון הרא"ש אין הכרע בדבר.

וכן סוברים הרבה אחרונים בדעת השו"ע. ומהמג"א (סק"ח) משמע שהשו"ע פסק כתירוץ הא' של הב"י, וגם לפי הסבר זה מותר לסחוט אפילו לתוך כלי ריק. וכן משמע גם בט"ז (סק"ה) שתלה ההיתר בדברי שבולי הלקט. וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' י) כתב לבאר ההיתר דסחיטת לימונים במצרים בכך שאין ראויים לשתות כמות שהם אלא לטבל. ובדרך זו ביאר גם ערוך השולחן (סע' יז). לפי דבריהם משמע שנימוק זה מועיל להחשיבם כשאר פירות, ולפי זה אפשר לפרש שזו גם כוונת הרא"ש ואינו בא לחלוק על השבולי הלקט. וכן פסק הגר"ע יוסף בלוית חן (סע' נז) ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' קלד-קלו) [מפשט דברי התירוץ הא' של הב"י משמע שאם סוחטו רק כדי לשתותו לבדו ללא שמטבלו בדבר אחר (כגון לימונדה), אסור. וכן מדברי הרדב"ז (ח"א סי' י) מוכח כן. אמנם הגר"ע יוסף מתיר גם באופן זה, ע"ש בטעמיו].

בהקשר זה יש לציין גם לדעת האגלי טל (סק"ל) שדעתו לפסוק כתירוץ הב' של הב"י, להתיר סחיטת לימון לכוס ריק כדי ליתן לתוכו מים ודבש או סוכר, אבל כדי לטבל בהם בפני עצמם[14] אסור.

זר זהב סביב

סחיטת לימון על סוכר

יש מתירים לסחוט לימון על סוכר אף אם כוונתו רק למתק את חמיצות הלימון. ויש אוסרים.

הרדב"ז (ח"א סי' י) התיר לסחוט לימון על סוכר. וכתב החיד"א (מחזיק ברכה סק"ב) שהרוצה לעשות לימונדה ייתן סוכר תחילה ויסחוט עליו הלימון ואח"כ יתן עליו מים. וסימנך סל"ם מוצב: סוכר, לימון, מים. והעתיק דבריו הבא"ח (ש"ב יתרו אות ה). וכן התיר המ"ב (סקכ"ב) לסחוט לימון על סוכר, ואחר כך ליתן הסוכר בתוך כוס עם משקה. וכן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ה הלכה ו).

אבל דעת החיי אדם (כלל יד סי' ד) לאסור, כיון שאין הסוכר בא אלא לשמש את הלימון. וכן כתב החזון איש (סי' נו סק"ז) לאסור, שהרי בשעת הסחיטה דעתו לערבו במשקה. אך כתב החזון איש שיש להתיר כשאוכל הסוכר בפני עצמו, ולכל הפחות כשאוכל את רובו והיתר מניח במשקה. וכן נקט הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ח סי' לו אות ג).

14 וכך ביאר ההבדל בין בוסר שאסר ר"ת לסוחטו לקדירה, כיון שהיוצא ממנו ראוי בפני עצמו, לבין הלימון, שאין היוצא ממנו ראוי לשתיה בפני עצמו אלא ע"י מיתוק. ובלוית חן (סע' נז. עמ' פד) הביא דברי קצות השולחן (סי' קכו בדה"ש עמ' סג) שחילק בין לימונים בשלים שנאכלים ע"י הדחק ואינם כבוסר שעליו דיבר ר"ת לבין לימונים שהינם בגדר בוסר ושבהם יש להחמיר. ואח"כ כתב שאפילו בלימון החמוץ הרבה יש להתיר, כמו שנוהגים ליתנו בתוך כוס תה, וזה בשונה מבוסר שאינו ראוי כלל בלא סחיטה [כעין זה חילק גם בשו"ת רב פעלים ח"ד סי' ג].

סעיפים ז-ח

ד. סחיטת מאכלים כבושים או שלוקים

זה השולחן

שו"ע שכ, ז
סחיטת כבשים ושלקות

לסחוט כבשים ושלקות, אם לגופם, שאינו צריך למים ואינו סוחטן אלא לתקנם לאכילה, אפילו סוחט לתוך קערה שאין בה אוכל, מותר. ואם צריך למימיהן, מותר לסחוט לתוך קדירה שיש בה אוכל, אבל אם אין בה אוכל, אסור. ולרבנו חננאל, כל שהוא צריך למימיהן, חייב חטאת אפילו סחט לקדירה שיש בה אוכל (ולדבריו, הסוחט אשכול לקדירה נמי אסור).

סביב לשולחנך

מחלוקת האמוראים לגבי סחיטת כבשים ושלקות ופסיקת הראשונים והשו"ע

בגמרא (שבת קמה.) מבואר:

כבשים שסחטן, אמר רב: לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר, ושמואל אמר: אחד זה ואחד זה לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור, רבי יוחנן אמר: אחד כבשים ואחד שלקות לגופן מותר למימיהן חייב חטאת ... אמר רב חייא בר אשי אמר רב: דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד וכן תני דבי מנשה דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד. ע"כ.

מדברי הגמרא רואים שלרב ושמואל חייב רק על סחיטת זיתים וענבים, ולכן הסוחט כבשים למימיהם פטור, ושלקות למימיהם - לשמואל פטור ולרב מותר. אך לרבי יוחנן חייב גם על סחיטת כבשים ושלקות לצורך מימיהם[15].

ונחלקו הראשונים כמי לפסוק להלכה: רבנו חננאל (קמה.) פסק כרבי יוחנן וכתב שאסור מהתורה לסחוט כבשים או שלקות למימיהן, אך לגופן מותר לסחוט. וכן כתבו הריטב"א (קמה.) ופסקי רי"ד (קמה.). והוסיף הביאור הלכה (ד"ה ולרבנו חננאל) שכן דעת הרשב"א[16] רוקח (סי' קכד) אור זרוע (ח"ב סי' נח) ויראים (סי' עדר).

אבל הרי"ף (סא:) כתב שכיוון שרב ושמואל מסכימים שאין בסחיטת כבשים ושלקות איסור מהתורה ממילא אין לפסוק כר' יוחנן, דאין הלכה כיחיד במקום רבים. ולאידך גיסא כיוון שמסכימים שמואל ורבי יוחנן לאסור סחיטת כבשים למימיהן, הלכה כמותם לגבי רב. ולכן כתב שיש לפסוק כדעת שמואל שהיא הדיעה הממוצעת, שמתיר לסחוט כבשים ושלקות לגופן, ואם סחטן למימיהן פטור ואסור. וכן דעת הרמב"ם (פכ"א הי"ג) רא"ש (סי' ג) ור"ן (שם ד"ה כבשין).

ובשו"ת הרא"ש (כלל כב סי' א) כתב שמי יכניס עצמו בין הרים הגדולים והמחמיר כרבנו חננאל תע"ב.

להלכה, בשו"ע פסק כשיטת הרי"ף, אך ציין לדברי רבנו חננאל. וביאר המ"ב (סק"ל) שכוונתו להורות שבזיתים וענבים טוב לחוש לדברי רבנו חננאל.

---

15 כך מפורש ברי"ף (סא.) ותוספות (ד"ה כבשים) וריטב"א (קמה.) שהבינו שדברי רב חייא בר אשי מתאימים רק לשיטת רב ושמואל, והרי"ף אף הביאם כסיוע לשמואל. אמנם ר"ח הבין שמימרא זו לא חולקת בהכרח על דברי ר' יוחנן, ושיש לחלק בין סחיטת פירות לסחיטת כבשים, דכבשים ושלקות דרך לסחטן ולכן חייב על סחיטתן, או משום שבכבשים ושלקות היה שם משקה עליהם קודם שנבלעו (ביה"ל ד"ה ולרבנו חננאל).

16 צ"ע, דברשב"א (קמה.) מפורש שפסק כשמואל. ואולי זו ט"ס וכוונתו לריטב"א, שאכן פסק כר' יוחנן.

בירור סיבת הפטור בסחיטת כבשים ושלקות

בביאור דברי רב ושמואל הפוטרים על סחיטת כבשים למימיהן כתב רש"י (ד"ה פטור): שאין זה מפרק, שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים, "שלא גדל בתוכן", אבל אסור אטו זיתים וענבים. עכ"ל. ולכן כתב (בד"ה לגופו): אם לאכול הכבשים סוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן מותר לכתחילה, דלא מפרק הוא, הואיל ולאו למשקה הוא צריך. עכ"ל. כדברי רש"י מובא גם במאירי (קמה.) ובפסקי רי"ד (קמג.) בדבריו לגבי ספוג, וכן בשיטה מקובצת (כתובות ו. ד"ה שיטה ישנה).

והקשו התוספות (ד"ה כבשים), חדושי הר"ן, רשב"א וריטב"א (כאן) לפירושו של רש"י מדוע גזרו בגמרא (קמא.) להדוקי אודרא אפומא דשישא, שמא יסחוט, וכן אסרו (קמג.) להשתמש בספוג שאין לו בית אחיזה, הרי אפילו אם יסחוט ליכא איסור דאורייתא. ותירצו שרבא שגזר זאת ס"ל כר' יוחנן. לדבריהם, נחלקו האמוראים האם סחיטת משקה הבא מבחוץ נחשבת דישה. וכן הפמ"ג (א"א בפתיחה לסימן שכ) נמשך אחר הסבר זה.

אבל נראה שהבנת התוספות ברש"י אינה מוסכמת, שהרי אם רבא סובר כר' יוחנן, לא היה לפוסקים ולשו"ע (שכ, טז) להביא דברי רבא להלכה. לכן נראה לבאר לדעת רש"י, שיש לחלק בין סחיטת כבשים ושלקות לסחיטת בגדים, כי כבשים ושלקות אינם מיועדים במהותם לסחיטה, ולכן הסוחטם פטור, כי לא גדלו בתוכם. אבל על סחיטת משקים הבלועים בבגד חייב אף שלא גדלו באופן טבעי בבגד, כיוון שדרך אותם משקים בסחיטה. חילוק זה מבואר ברא"ש (פכ"ב סי' ד), שאחר שכתב שאין הלכה כר' יוחנן לגבי רב ושמואל הוסיף ואמר: והא דמשמע (קכח:) דאיכא חיוב חטאת בסחיטת שמן מתוך השיער לא דמי לסוחט פרי שאין דרכו לסחוט "כי דרך אותו פרי לאוכלו ולא להוציא ממנו משקה" הלכך אין שם משקה על היוצא ממנו. אבל משקה הנבלע בבגד הסוחט להוציא ממנו חייב. עכ"ל. וכך מפורש ברש"י גופיה, שהרי רש"י כתב (קמד: ד"ה אבל לא ברמונים, וד"ה ובעוזרדין) שהיתר הסחיטה בשאר פירות תלוי האם אורחייהו בסחיטה, ומכאן שדבריו לגבי משקה "שלא גדל בתוכן" באים לבאר מדוע אין סחיטה מהתורה בכבשים ושלקות בלבד, למרות שיש עליהם שם משקים מכבר [ובאמת שלר"ן ורשב"א שיובאו להלן קשה זה (כמו שהעיר הפמ"ג בפתיחה לשיטת הר"ן)].

שוב ראיתי שבשו"ת הר צבי (או"ח סי' קצ) חילק באופן זה, והוכיח מדברי הרא"ש. והוסיף לבאר לפי זה שסחיטת נייר הספוג במים אסורה מדרבנן בלבד, כיוון שאין הדרך לסחוט נייר, דומיא דכבשים ושלקות.

בדומה לזה ביאר החזון איש (סי' נו סק"ה) את דברי הראב"ד (פכ"ב הט"ו) שהתיר שימוש בספוג שיש לו בית אחיזה אע"פ שפס"ר שיסחטו ממנו מים. וכתב שכיון שהספוג עשוי לכך, לא מיבטלי המים בתוכו למיקרי דש, כמו שאין בפתיחת דלת ונעילתו בכלל בונה כיון שזה דרך שימושו תדיר. עכת"ד. רצונו לומר, דדווקא בסוג בגד שאין דרכו להיות בלוע ממים, נחשבים המים כבלועים בו, וסחיטתו נקראת דישה. מה שאין כן ספוג שדרכו בסחיטה, לא מתבטלים המים לגבי הבגד, ודומיא דכבשים ושלקות, וכעין חילוקו של הרא"ש.

גם האגלי טל (סק"ז) מחלק בין סחיטת כבשים ושלקות, אבל באופן אחר. מתחילה ביאר שמחלוקת רב ושמואל עם ר' יוחנן היא האם משקים הבלועים מבחוץ נהיים כמאכל עצמו, דלר' יוחנן נהיים כמותו ממש וחייב על סחיטתם, ורב ושמואל סוברים שלא נהיים כמותו ממש וכיוון שלא נסתלק מהם שם משקה נחשבת סחיטת המים כסחיטת דבר שאינו גידולי קרקע (שהרי מים אינם גידולי קרקע) ופטור עליה. אך לגבי סחיטת בגד ממשקים הבלועים בו, כתב האגלי טל (שם אות יז) שלכל הדעות (היינו אף לחולקים

על ר' יוחנן) משקה הנבלע בבגד או בכלי עדיין שם משקה עליו, ולכן הסוחטו נחשב כסוחט דבר שאינו מגידולי קרקע, ופטור לכולי עלמא[17].

אבל הר"ן (סא. ד"ה כבשין), רשב"א (קמה. ד"ה למימיהן) וריטב"א (קמה. ד"ה פטור) ביארו באופן שונה. לדבריהם, בזיתים וענבים חייב משום שרובם עשויים למשקה, ואילו היוצא משאר פירות לא חשיב משקה להתחייב עליו. אבל אסרו כבשים ושלקות שסחטם למימיהם, כיון שהיה עליהם שֵם משקה קודם שנבלעו. וכך נראה שפירשו המג"א (סק"ט) והמ"ב (סקכ"ד) [עיין בפמ"ג (שם) שמנה מספר נפק"מ בין פירושי רש"י והר"ן].

זר זהב סביב

האם יש לסחוט הכבשים והשלקות לאלתר

כתבו האחרונים שאם הכבשים והשלקות אינם ראויים לאכילה כל כך כשהם בלועים במשקין, יש לסחטם לאלתר, משום חשש ברירה. אך אם ראויים לאכילה לרוב בני אדם ואף לו עצמו בלא סחיטה, מותר לסוחטם אף שלא לאלתר.

מה שכתבנו שיש לסחוט לאלתר, כ"כ הפמ"ג (משז"ז סק"ו) וקצות השולחן (סי' קכו הערה יט). ומש"כ שאם ראוי לאכילה לרוב בנ"א כך מותר לסוחטו אף שלא לאלתר, כ"כ הגרש"ז (הובא בשש"כ פ"ה הערה לג) ודימה זאת לקסמין דקין שביין שמותר לסננן, כמובא בשו"ע (שיט, י). והביאו הפס"ת (סקי"א).

האם מותר לסחוט מי הכבשים והשלקות לכלי ריק

כשסוחט הכבשים והשלקות לצורך גופם, מותר לסחטם אף לכלי ריק. וכן מותר להשתמש במים אלו אחר כך, אם ירצה. ויש מחמירים בכל זה, ולדעתם יש להשליך המים לאיבוד.

מלשון השו"ע שכתב "אפילו סוחט לתוך קערה שאין בה אוכל" מוכח שאף שהמשקה לא הולך לאיבוד, מותר. טעם הדבר ביאר המ"ב (סקכ"ד) כיון שעיקר כוונתו אינה אלא לצורך תיקון גופם לאכילה, לכן אינו נחשב מלאכה. וכן פסקו הגר"ע יוסף (חזון עובדיה עמ' קמז-קמח. בהערה כב) ושמירת שבת כהלכתה (פ"ה הלכה ח).

מה שכתבנו שיש מחמירים בזה, כן משמע מהחיי אדם (כלל יד סי' ה), והחמיר כן הפס"ת (סקי"א).

—

זה השולחן

שו"ע שכ, ח
הסוחט דג לצירו

הסוחט דג לצירו, דינו כסוחט כבשים ושלקות למימיהן.

סביב לשולחנך

כן מובא בגמרא (שבת קמה.).

זר זהב סביב

מ"ב (סקל"א) - מדובר בציר שנבלע בו מבחוץ, הלכך דומה לסוחט שלקות למימיו דאסור. אבל בציר היוצא מגופו, דומה לסוחט שאר הפירות, שאפילו למימיו מותר.

17 כלומר, לסוברים שאין דישה אלא בגידולי קרקע, שהיא דעת רוב הפוסקים. ע"ש.

דינים הקשורים לשימוש בשלג וברד

סעיפים ט-יד

ה. ריסוק והפשרת שלג וברד

זה השולחן

שו"ע שכ, ט

השלג והברד, אין מרסקין אותם, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש; וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו, מותרים (מ"ב ס"ק לה – לדעת הרמ"א שיח, טז יש לאסור).

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת נא:): ואין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו. אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. בראשונים הובאו פירושים שונים לטעם האיסור:

א. רש"י (ד"ה כדי) כתב: משום דקא מוליד בשבת ודמי למלאכה, שבורא המים האלו. וביארו הראשונים שכוונת רש"י דמשום סרך מלאכה נגעו בה (ר"ן כג: ד"ה אין, רשב"א נא:).

ב. ר"ן (שם), רמב"ם (פכ"א הי"ג), סמ"ג (לאוין סה כא.), סמ"ק (סי' רפב עמ' רחצ ובהגהות הר"פ אות יג) והרב המגיד (שם) בשם רשב"א (שם ד"ה הא דתניא אין) פירשו שהיא גזירה שמא יסחוט פירות העומדין למשקין, לפי שהברד והשלג למימיהן הן עומדין.

ג. אבל בספר התרומה (סי' רלה) הבין שהאיסור הוא משום נולד. ומשמע שאפילו אם הניחם בחמה והפשירו יש לאסור. וכן מהרא"ש (סי' יג) נראה שהבין ש"מוליד" הנזכר ברש"י היינו "נולד" של ספר התרומה.

להלכה, השו"ע (שכ, ט. וכן שיח, טז) פסק כדעת הר"ן ורמב"ם, ואילו הרמ"א (שיח, טז) החמיר כספר התרומה אם לא במקום הצורך, שאז כתב שיש להקל בזה. ולפי זה ציין המ"ב (סקל"ה) שלרמ"א יש לאסור להניחם בחמה או כנגד המדורה. ועיין לקמן עמודים 354-352 אם מותר להניח קרח בתוך כוס ריקה והאם מותר להקפיא מים לעשותם קרח.

זר זהב סביב

יש מתירים לרסק קרח בידיים לתוך הכוס. ויש אוסרים. ובדיעבד מותר בכל אופן. וכן מותר לנענע כוס מים שיש בה קרח.

הר"ן (כג: ד"ה אין) כתב שבתוספתא (סוף פ"ד) משמע שאפילו לרסק בידיים לתוך הקערה שרי, דקתני אבל מרסק הוא לתוך הקערה. וכ"כ הרמב"ן (נא: ד"ה והא דקתני) והרמב"ם (שם). וכ"כ המ"ב (סקל"ד) להתיר לרסק לתוך הכוס, וביאר שכיוון שנתערב בתוך הכוס ואינו בעין, לא גזרו בו כלל.

אבל הרי"ף והרא"ש לא הזכירו היתר ריסוק לתוך הקערה, וכתבו כף החיים (ס"ק ס) והגר"ע יוסף (לויית חן סע' נח, חזון עובדיה ח"ד עמ' קנו-קנח, וכן בשו"ת יבי"א ח"ד סי' כח סק"י) שהשמיט השו"ע דברי התוספתא כיוון שסובר להחמיר כרי"ף, שאיסור ריסוק שלג הוא שמא יבוא לסחוט פירות העומדים למשקים והרי גם הסוחט לתוך משקים חייב חטאת, הלכך יש לאסור גם בכה"ג [ועיין בכה"ח (שם) שדעת הבן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"ג סי' יד) שלצורך אורחים וכדו' יש להקל. והגרע"י (חזון עובדיה עמ' קסא) מחמיר גם במקרה זה].

ובאמת שגם בפסיקת המ"ב בזה מצאנו סתירות, שלהלן בביאור הלכה (סעי' יא ד"ה יזהר) כתב שאין להקל כהיש מתירים אלו, וכן בסימן שיח (שעה"צ ס"ק קמו) כתב שטוב להחמיר לכתחילה. ובשמירת שבת כהלכתה (פ"י ה"ב) כתב

שטוב להחמיר. ובמקום אחר (פ"ה הלכה ב*) כתב לאסור סחיטת פלחי לימון הנמצאים בכוס משקה, וציין לדעה המחמירה בלבד.

אך בדיעבד אם ריסקו, כתב הגר"ע יוסף (חזו"ע שם) שאין לאסור, מאחר שיש מתירים לרסק אפילו לכתחילה.

ומה שכתבנו שמותר לנענע המים עם הקרח, כ"כ הגר"ע (חזו"ע שם) וכה"ח (שם).

ו. שבירת קרח

זה השולחן

שו"ע שכ, י מותר לשבר הקרח כדי ליטול מים מתחתיו.

סביב לשולחנך

כ"כ ראבי"ה, והובא בטור.

זר זהב סביב

אף במעיין או באר מותר, ואין חוששים משום בונה וסותר במחובר לקרקע, דכיוון דשם מים עליהם לא חיישינן לבנין וסתירה.

כ"כ מ"ב (סקל"ו). ואף שהמג"א (סקט"ו) החמיר בזה (ופמ"ג הסכים עימו), האליה רבה (סקט"ו) והרבה אחרונים מתירים.

הפשרת קרח כשמי הקרח הולכים לאיבוד

כתב המ"ב (סקל"ב) שמותר לשבור חתיכה מהקרח אפילו אם יזובו קצת מים על ידי זה, כיוון שלא מתכוון לזה ועוד שהם הולכים לאיבוד. ומקורו בדברי הב"י (שם). לפי זה כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"י ה"א) שמותר אף להפשיר קרח, אם הם הולכים לאיבוד, כגון שנותן גושי קרח ע"ג פירות לצננם או שזורקם לתוך כיור המטבח. וכן מותר לשפוך מים (אפילו חמים כל שאין היס"ב) על תבנית שיש בה קוביות קרח כדי שבנקל יוכל להוציא הקרח מהתבנית.

לדברי המקילים להניח קרח בתוך כוס ריקה (הבאנו דבריהם בעמודים 354-352) נראה שכל שכן שיסכימו לדברי השש"כ הנ"ל, ודבריו לא נצרכו אלא למחמירים בזה.

ז. נטילת ידיים בשלג או ברד

זה השולחן

שו"ע שכ, יא צריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק.

סביב לשולחנך

כ"כ תוספות (נא: ד"ה אין), רא"ש (פ"ד סי' יג), טור ורבנו ירוחם (חי"ג ני"ב פד.). ואע"ג שהמג"א (סקט"ז. הובא בבאה"ט סקט"ו) חולק ע"ז ומתיר ליטול ידיים גם אם מרסק הקרח תוך כדי נטילתו, שהרי לרמב"ן (הובא לעיל סעיף ט) מותר לרסק קרח לתוך הכוס ואה"נ גם זה מותר, אבל בביאור הלכה (ד"ה יזהר) כתב שאין להקל כן. ובחמד משה (סק"ו) הוסיף טעם נוסף לחלק בין המקרים, שבזה ניכר טפי מבכוס.

זר זהב סביב

פס"ת (סקי"ט) - ולכן יש לימנע מלעשות כדורי שלג בשבת, שמא יבוא לרסק, וגם משום שדומה ל'בונה', וכל שכן שאסור לעשות 'בובות' ושאר צורות מיוחדות על ידי השלג, אבל אין איסור 'מוקצה' על שלג שירד בשבת.

ח. שפשוף ידיים במלח

זה השולחן

יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח. שו"ע שכ, יב

סביב לשולחנך

כ"כ הטור בשם ספר התרומה. וטעם הדבר לפי שהוא נימוח והוי נולד.

זר זהב סביב

המסת מים על ידי מלח

מ"ב (סקל"ח) - דברי השו"ע נאמרו דווקא כשמשפשף במלח בלבד. אבל מותר להשליך מלח במים אפילו הרבה וליטול ידיו מהם אחר שנימוחו וכמו שהתירו לעיל ליתן שלג וברד לתוך הכוס.

וסיים: אך לא יעשה מי מלח עזין דהיינו שני שלישי מלח ואחד מים, כמובא בשו"ע (שכא, א).

המסת אבקות בתוך כוס

כתבו האחרונים שמותר להמיס או לבחוש בכף בתוך הכוס סוכר, מלח, אבקת קפה, קקאו, אבקות מאכל שונות וכן אבקות תרופה ואבקות ניקוי.

אף שמובא בשו"ע שיש ליזהר לשפשף ידיו במלח, וכן אסור לרסק שלג (לעיל סעיף ט), המנהג להקל בזה. וניתנו באחרונים ב' טעמים להסביר הדבר:

א. סומכים על הרמב"ן המתיר לרסק בתוך הכוס (שביתת השבת מלאכת דש סקנ"ו, ערוך השולחן סע' כד).

ב. יש להבדיל בין סוכר וקפה וכדומה לבין שומן וקרח וכו', כי סוכר וקפה במהותם אוכל הם וכשתנסה להמיסם בלא מים לעולם לא יהפכו לנוזל גמור, אלא ישארו יבשים או ייעשו צמיגיים כדונג, ולכן שֵם אוכל עליהם אפילו לאחר המסתם, ואין זה מוליד או נולד אלא הפרדה דקה מאוד בעלמא שמערבבת את הסוכר והקפה היטב במים, מה שאין כן בשומן וקרח שבמהותם משקה הם ושפיר שייך בהם איסור מוליד ונולד (שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' לד אות טו ואילך בשם שו"ת רב פעלים ח"ג או"ח יד וחיי אדם כלל יד סע' יא. וכן כתב הגר"ע יוסף בחזון עובדיה ח"ד עמ' קנט-קסב. עיין בזה עוד בפס"ת סק"כ).

יש להעיר שמלח שאסרו, היינו מלח שבזמנם, שהיה נמס ונעשה נוזלי על ידי השפשוף והחום, אפילו בלי תערובת נוזלים אחרים, כמבואר במשנ"ב.

ט. דריסת שלג ברגליו

זה השולחן

שו"ע שכ, יג דורס שלג ברגליו ואינו חושש.

סביב לשולחנך

כ"כ הטור.

זר זהב סביב

אפילו אם יהיה השלג נימוח וזב ע"י ההליכה, מותר.

נחלקו הפוסקים האם נאמר היתר זה אף באופן שיהיה פס"ר שיהיה השלג נימוח וזב: הגר"ז (סע' כ. בביאור הא') כתב שההיתר מפני שאינו מתכוון, ואינו פס"ר, לפי שאפשר שלא יהיה נימוח. לדבריו אם הוא באופן של פס"ר יש לאסור. אבל שאר הפוסקים כתבו להקל אף אם הוא באופן של פס"ר, כמובא במ"ב (סקל"ט. וכן בשעה"צ סקמ"ג) שהביא דברי התוספת שבת והגר"א שאף אם השלג נימוח וזב על ידי זה לית לן בה דהוא אינו מתכוון לזה. ובשם הט"ז כתב דאי נמי כיוון שהוא דבר שאי אפשר ליזהר בזה לא גזרו בה. ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' קעא) ביאר שטעם ההיתר הוא מפני שהוא פס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן.

י. הטלת מי רגליים בשלג

זה השולחן

שו"ע שכ, יד הר"מ מרוטנבורג מתיר להטיל מי רגלים בשלג. והרא"ש היה נזהר (ומ"ב פסק להקל).

סביב לשולחנך

את סברת המהר"ם (בתשב"ץ קטן סי' סה) ביאר הט"ז (סקי"א), שאע"פ דהוי פס"ר, כיוון שאי אפשר באופן אחר, לא גזרו על פס"ר זה. וכן פסק הט"ז להלכה. וכך גם דעת האליה רבה (סקי"ד).

וסברת הרא"ש, שע"י השתן ודאי נימוח השלג. ולא דמי למבואר לעיל סע' ט שמותר ליתן שלג לכוס אע"פ שנימוח, דהכא עביד מעשה וגרע טפי (מ"ב סקמ"א, וכ"ה במג"א). ובט"ז הביא שרש"ל פסק להחמיר כדעה זו.

להלכה, המ"ב (סקי"ד) פסק להקל, אך כתב שטוב להיזהר בזה אם אפשר בלא טורח.

סחיטה בבגדים או בדים

סעיפים טו-יח

פתיחה לדיני סחיטת בגדים ובדים

בגמרא מובא שסחיטת בגדים (או בדים) שבלועים ממשקים אסורה מהתורה. אך לא מפורש משום איזה מלאכה חייב. ונחלקו בזה הראשונים[18]:

דעת רבנו תם ומחלוקתו עם ר"י לענין סחיטה לאיבוד

דעת רבנו תם (בספר הישר סי' רפג. הובאה בתוספות כתובות ו. ד"ה האי, יומא לה. דבור ראשון) שסחיטת בגדים ממים אסורה משום מלבן, ולא משום דש, כי המים הולכים לאיבוד ולא דמי לדש[19]. ואילו בסחיטה משאר משקים[20] ההיפך - משום ליבון אין לחשוש, כיון שאין מלבנים בהם[21], אלא האיסור משום דש, כמו בסחיטת זיתים וענבים. ובדומה לסחיטת זיתים וענבים אין איסור אלא כשצריך למשקה הנסחט, אך כשסוחט לאיבוד, מותר.

לדעה זו הסכימו הרבה מהראשונים (רשב"א קיא. ד"ה האי, ריב"ש בתשובה סי' שצד, הרב המגיד פ"ט הי"א. וכן משמע בריטב"א כתובות ו.).

אך דעת ר"י (מובא בתוספות שם) שאע"פ שסחיטת שאר משקים אינה אלא משום דש והיכא שהוא סוחט לאיבוד אינו נחשב דרך דישה, מכל מקום אסור מדרבנן. וכך נראה שהיא דעת הר"ן (מא. ד"ה ולפיכך). וביאר הר"ן שגזרו כיון דקא סחיט במשקין שדרך סחיטה בהן. וכן כתב הרמב"ן (קיא:), וכן משמע בתוספות (קלה. ד"ה מפני).

---

18 בכמה מקומות מובא שיש בגמרא איסור תורה בסחיטת בגדים. וכמו שיבואר להלן. אך הדיון העיקרי בראשונים נסוב סביב סוגיית מסוכרייתא דנזייתא (שבת קיא., כתובות ו.).

19 בביאור טעם הדבר, עיין בפתיחה למלאכה בהערה 6.

20 אבל ביין לבן, כתב הר"ן דאפשר שהוא מלבן. והביא המ"ב דבריו להלכה (שכ סקנ"ה. וציטט לט"ז שגם פסק כך)

21 דאין כיבוס בדרך לכלוך, עיין שו"ע (שב, י) ובהגהת הרמ"א שם.

דעת הערוך בהיתר פס"ר דלא ניחא ליה ופסיקת שאר הראשונים והשו"ע בזה

דעת בעל הערוך (ערך סבר) שיש להתיר סחיטה אם המשקים הולכים לאיבוד, אך לא מטעמו של ר"ת שאין זו דרך דישה אלא מכיון שזהו פס"ר דלא ניחא ליה, ולדעתו כל פס"ר דלא ניחא ליה, אפילו באיסור דאורייתא, מותר.

להלכה, אע"פ שרבנו ירוחם (חי"ד ני"ב פז.) כתב שהעולם נוהגים היתר כהערוך, שאר הראשונים אסרו מדרבנן (תוספות קג. ד"ה לא צריכא, רא"ש פי"ב סי' א, סמ"ג לאוין סה יג, ספר התרומה סי' רמד). וכן פסק השו"ע (שכ, יח) לאסור.

אך במקרה שיש צד נוסף להקל, ניתן לצרף דעת הערוך ולהתיר (כמובא בשו"ע שם, ובמ"ב סקנ"ה ובביה"ל ד"ה טוב להנהיגם).

שיטת הרמב"ם – כל סוגי הסחיטה אסורים משום ליבון

לדעת הפוסקים שיש כיבוס גם בדרך לכלוך (עיין תוספות קיא: ד"ה האי, ב"י שב, ט), אף בסחיטה משאר משקים יש משום ליבון ולא משום דש[22] [ואין חילוק אם המשקה הנסחט הולך לאיבוד או לא, וכן אין משנה אם מדובר בפס"ר דלא ניחא ליה, כיוון שזה נפק"מ רק אם נאמר שחיוב הסחיטה משום דישה, ולא ניחא ליה שהמשקין הולכים לאיבוד]. וכן דעת הרמב"ם (פ"ט הי"א, פכ"ב הי"ז. ע"פ הרב המגיד פ"ט שם) לאסור כל סחיטה משום מלבן.

שיטת הרמב"ן – איסור הסחיטה משום תולדת צובע כדרך מלבן

דעת הרמב"ן (קיא. ד"ה האי) שהסוחט בגד חייב משום "תולדת צובע כדרך מלבן", בין אם סוחט דבר הבלוע ממים או סוחט משאר משקים (עיין הרב המגיד פ"ט הי"א). על דברי הרמב"ן תמה הב"י: מה שייך צובע בסחיטת הבגד, ומדוע הרכיב 'צובע' עם 'מלבן'. הלחם משנה (פ"ט הי"א) תירץ שהמלבן הוא כמין צובע אבל אינו אלא תולדת מלבן [ולכאורה נראה שכך הבין גם הרב המגיד שסיים: "וכן דעת רבינו (הרמב"ם)" ע"כ. וכוונתו שגם הרמב"ם חייב משום מלבן].

22 הר"ן (מא.) כתב דאין דרך ליבון במסוכריא, ולדבריו אפשר שגם הם יודו שהאיסור הוא משום דש. אבל כתב הביאור הלכה (שכ, יח ד"ה יש מי שמתיר) ששאר הראשונים לא הזכירו סברא זו ורק כתבו משום דאין ליבון בשאר משקין.

פסיקת השו"ע

להלכה, השו"ע (שכ, יח) פסק שיש בסחיטת שאר משקים מהבגד משום דש[23]. אלא שלא ברור האם פסק כרבנו תם שאין איסור כלל בסחיטה לאיבוד, או שפסק כר"י ואסור על כל פנים מדרבנן[24] [בגדר מה נקרא 'לאיבוד' עיין בהערה[25]].

23 לפי מה שנתבאר בפתיחה למלאכה, לרוב הפוסקים אין איסור דישה מהתורה אלא בגידולי קרקע. ולפי זה אף בסחיטת בגד אין איסור תורה אלא בבגד שהוא מגידולי קרקע. וכן כתב בהדיא הריטב"א (כתובות ו.). וכ"כ הפמ"ג (בפתיחה לסי' שכ. ד"ה ומעתה ראוי) והוסיף שכשהבגד מגידולי קרקע, חייב, אפילו כשסוחטו ממים, שאינם גידולי קרקע. ע"ש [בטעם הדבר עיין מה שכתבנו בדין סחיטת מאכלים כבושים או שלוקים בעמודים 102-100].

מדברי הר"ן בחידושיו (קיא.) משמע שבכל סחיטת בגד אין איסור מהתורה, אף כשהבגד וגם הנבלע בו הם מגידולי קרקע, כגון סוחט יין מבגד פשתן. וביאר האגלי טל (סק"ז אותיות טו-כד) שסברת הר"ן ששם משקה על המשקים הבלועים אף בעודם בלועים, ולכן הסוחטו אינו נחשב דש מהתורה. וכן פסק האגלי טל (הלכה יא). אבל נראה שדעת השו"ע אינה כן, והסוחט בגד חייב (עיין בלשון השו"ע בסע' טו וסע' יח). וכן במ"ב (סקמ"ד) כתב שהוא פס"ר. ועיין שעה"צ (סקמ"ט).

ועיין בשו"ת ברכת אברהם (סי' יח) לבנו של הרמב"ם (בביאורו על הלכות שבת פ"ח ה"ז) שמחלק בין אב מלאכה דדש שבו יש הבדל בין גידולי קרקע לשאינם גידולי קרקע, למפרק - תולדה דדש, שבו אין חילוק זה. לדבריו אפשר שגם בבגדים שאינם גידולי קרקע אסורה הסחיטה מהתורה.

24 לכאורה מהשו"ע משמע שמחמיר כר"י, מכך שציין לדעת הערוך ואח"כ כתב שחלקו עליו, והרי גם ר"ת יתיר בהא אם אין כלי תחתיו.

אם סוחט לכלי כדי להשליך לחוץ, נחלקו הפוסקים (ע' ביה"ל שכ, יח ד"ה טוב להנהיגם) אם אסור מהתורה או מדרבנן, דעת הט"ז (סקי"ב) שאסור מהתורה, ולכן כתב שהגורר משקים על המפה שעל השלחן בכף חייב אף אם זורקם אח"כ. ואילו דעת אליה רבה (סקכ"ג) ופמ"ג (מש"ז סקי"ב) שאסור מדרבנן, כיון שדעתו לזרקם ואין סוחט בשביל המשקה. ונראה שדעת האליה רבה היא כר"ת, והט"ז סובר כר"י. ועיין לעיל עמודים 97-96 שתלינו מחלוקתם במחלוקת אחרת. ובשו"ת אבני נזר (סי' מז) התיר לאישה שמצטערת מחלב שבדדיה לחלוב לכלי על מנת לשופכו אח"כ, ונראה שפוסק להקל כהאליה רבה. וכן בבן איש חי (פקודי אות ו) כתב שבספר מקבציאל העלה להתיר כאליה רבה.

25 סחיטה לאיבוד פרושה שהמשקים הנסחטים נאבדים ואין לו תועלת מהם כלל, או שלכל הפחות אף שהם כאן אין אפשרות להשתמש בהם לייעודם, כגון שנפגמו.

אך יש לדון במקרה שהמשקה הנסחט נמצא לפנינו בשלמותו, אך אין משתמשים בו אלא בתועלת המסתעפת מעצם הסחיטה, האם ניתן להחשיב דבר זה כסחיטה 'לאיבוד'. יש בזה דוגמאות ומקורות לכאן ולכאן, ונביא את העיקריים שבהם ואת תמצית הדיון בזה:

במג"א (שכח סקמ"א) כתב שקילוח חלב מאישה כדי להציל מרוח רעה נחשב מלאכה שאצל"ג, והביאו המ"ב (ס"ק קיג). אך עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לב) שהסכים עם הישועות יעקב (שכח סק"ו) ותהילה לדוד (ס"ק ס) שחלקו על המג"א, וסוברים שחליבה לרפואה נחשבת מלאכה הצריכה לגופה. ואפשר שאף הם יודו במקרה שהחלב עצמו הולך לאיבוד. וכן הפמ"ג (א"א שם) כתב שקילוח חלב על הארץ כדי שיראה התינוק וירצה לינוק נחשב מלאכה שאצל"ג, וציין לדבריו השעה"צ (שם סקפ"א). וכן מצינו שסחיטה לתוך אוכל מותרת מהתורה אע"פ שאין המשקה עומד בעינו. אלא שאפשר לדחות, שדווקא לתוך אוכל התירו כיון שמעיקרא הוא אוכל ואף אחר הסחיטה נשאר אוכל, ונחשב כאוכלא דאיפרת, אבל אם אינו מתערב עם אוכל יש לאסור מהתורה [עיין לעיל בעמודים 102-100 מה שכתבנו בביאור צדדי הספק בזה]. וכן מצינו שהפוצע זיתים בידיים מסואבות לידע

לדברי הכל, כשסחיטת הבגד היא ממים, איסורה הוא משום מלבן.

אם יש בהן שמן והגיעו להמסק לא הוכשרו לקבל טומאה (רמב"ם פי"א מהלכות טומאת האוכלין הלכה יד). והוא ע"פ דעת ת"ק (שבת קמה.) ומפורש שם שסובר ת"ק שנחשבת פעולה זו כסחיטת משקה ההולך לאיבוד. וכן מצינו שהריטב"א (נ: ד"ה מהו לפצוע) ביאר בשם ר"י שאין בפציעת זיתים כדי לחוף בהם פניו ידיו ורגליו משום איסור סחיטה, כיון שאינו צריך למימיהם והולכים לאיבוד. אולם בתוספות ישנים (נ:) מוכח שסוברים שיש בזה משום דישה. וכנגד מקורות אלו, מצינו שהחובל חייב משום דש כל שאינו עושה בדרך קלקול (רמב"ם פ"ח ה"ח). וכן נאמר בגמרא (כתובות ה:) שדם בתולים נחשב כצריכה לגופה, אך גם בזה יש לדחות דשמא בדם בתולים צריך לדם כדי לראות או להראות אם זה דם ציפור או דם בתולים, אך באופן אחר אינו אסור מהתורה [עיין באורך בשמירת שבת כהלכתה (פל"ב הערה קנז ופכ"ז הערה קעה), ובשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' מב) במה שחילק בין שימוש ע"י ראיה לשימוש בחפץ עצמו או בסגולותיו הרפואיות].

מספר דוגמאות מעשיות בהן דיון זה מתבטא:

א. **חליבה נסיונית:** חליבה נסיונית היא שחולב עטין הבע"ח על טבלת עץ צבועה בצבע כהה, על מנת לקבוע לפי מראה החלב אם הוא ראוי לשתייה. דנו הפוסקים האם ניתן להחשיבו כחליבה לאיבוד או כעין חולב לתוך אוכלין, שהרי אין דעתו לשתות החלב בפני עצמו. ומאידך, כיוון שרוצה ע"י החליבה לעמוד על טיב החלב - שמא נחשב כחליבה לצורך גופה, אף שאינו שותה החלב (עיין בשש"כ פרק כז הלכה נא, ובהערה קעה). ובשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' מב) טען ששימוש בדבר הנסחט ע"י ראייתו, כבמפצע זיתים שהוזכר לעיל, וכן בחליבה נסיונית, מותר.

ב. **חליבה מאישה עבור מי שיש לו כאב וצער גדול:** ראה לעיל את דברי המג"א (שכח ס"ק מא) שהתיר לחלוב מאישה למי שיש לו צער גדול, והחשיב זאת כמלאכה שאצל"ג. והביאו המ"ב (שכח ס"ק קי"ג). ובדומה לזה, בכף החיים (שכח ס"ק רט) הביא מכמה פוסקים שהקילו לחלוב לתוך אוזן כואבת. ולעומתם, דעת שו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים רב) שהחולבת לרפואה נחשבת כמלאכה הצל"ג וחייבת. וכן התהלה לדוד (שכח ס"ק ס) ועוד פוסקים דחו מטעם זה את דברי המג"א. וכך החמיר בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לב), ע"ש באורך. והבאנו מחלוקת זו ביתר פירוט להלן בדיני חליבה באישה בעמוד 123.

ג. **זריקה תוך ורידית:** בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב הלכה נח) כתב ש "יש אומרים" שיש בה איסור תורה כי היא מוציאה דם. ובהערה קנח הביא שהגרש"ז הסתפק בזה שמא ניתן להחשיבה כדישה לאיבוד.

ד. **סחיטת מגבונים לחים:** בשמירת שבת כהלכתה (פי"ד הערה צט) הביא באחד מנימוקיו שהגרש"ז הסתפק במקרה שהדבר הנסחט וכן הנוזלים שלו הולכים לאיבוד ולא נשאר כי אם ריח בלבד שאין בו ממש, אפשר דאין זה מפרק. וצידד מחמת זה להתיר להשתמש במגבונים לחים. אך אחרי זה חזר בו ואסר. אך עיין שו"ת מנחת אשר (סי' יד אות ג) שחיזק סברה זו ושכעין זה איתא בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' צב) ובריטב"א (שבת נ:). וכן עיין בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קנה) שכתב סברה זו וחיזקה מדברי הראשונים.

בדומה לזה עיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' יז אות יט, חלק יג סימן מה אות ד) שביאר שאין בהרטבת צמר גפן למטרת חיטוי משום ליבון או סחיטה, כיוון שהולך לאיבוד.

יא. מקרים שגזרו שמא יסחט

סעיפים טו-יז

זה השולחן

שו"ע שכ, טו פריסת סודר על פי החבית

אסור לפרוס סודר על פי החבית וליתן על גבי הכלי שדולים בו, שמא יבא לידי סחיטה. אבל בגד העשוי לפרוס עליו, מותר, שאינו חושש עליו לסחטו.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע ע"פ המובא בגמרא (שבת מח.) גבי רבה ורבי זירא דאיקלעו לבי ריש גלותא.

המדובר כאן בחבית ריקנית והבגד לח, שהרי אם הייתה החבית מלאה מים בלאו הכי היה אסור משום חשש סחיטה (רע"א. והובא במ"ב סקמ"ב).

בעניין חשש אוהל בפריסת בגד על חבית, עיין בשו"ע שטו, יג ובמ"ב (שטו ס"ק מח מט).

—

זה השולחן

שו"ע שכ, טז הידוק מוכין בפי פך

אסור להדק מוכין בפי פך שיש בו משקין משום סחיטה.

סביב לשולחנך

בשבת (קמא.) אמר רבא: לא ליהדוק איניש אודרא בפומא דשישא דילמא אתי לידי סחיטה. וכמו שנתבאר לעיל בפתיחה לדיני סחיטת בגדים, אם בפך יש מים איסורו משום מלבן, ואם יש בו שאר משקין, איסורו משום דש (עיין מ"ב).

—

זה השולחן

שו"ע שכ, יז ספוג

ספוג, אין מקנחין בו אא"כ יש בו בית אחיזה, גזירה שמא יסחוט.

סביב לשולחנך

כ"כ במשנה (שבת קמג.). רש"י (ד"ה אין מקנחים) והרמב"ם (פכ"ב הט"ו) פירשו דכשיש לו עור בית אחיזה שיאחזנו בו אפשר לקנח בלי סחיטה, כלומר שאין בזה פס"ר. אבל הראב"ד (שם) כתב שאי אפשר לו לקנח בלי סחיטה, אלא דמ"מ שרי, דכיון שיש לו בית אחיזה הוה ליה כצלוחית מלאה מים שמוריק ממנה מים. החזון איש (סי' נו סק"ה) ביאר סברת הראב"ד, שכיון שהספוג עשוי לכך לא מיבטלי המים בתוכו למיקרי דש, כמו שאין בפתיחת דלת ונעילתו בכלל בונה כיון שזה דרך שימושו תדיר. ומה שהצריכו בית אחיזה, לפי שאין ייחודו ייחוד בלא בית אחיזה. ע"ש [ועיין לעיל עמוד 100 שביארנו דברי החזון איש].

—

יב. סתימת נקב שבחבית יין

זה השולחן

שו"ע שכ, יח חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אף על פי שאי אפשר שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי; דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו, הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, ומותר. וחלקו עליו, ואמרו דאע"ג דלא ניחא ליה, כיון דפסיק רישא הוא, אסור. והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברזא ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת, מותר מידי דהוי אספוג שיש לו בית אחיזה; ולפי שאין טענה זו חזקה, ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב.

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת קיא.): אמר רב שימי בר חייא משמיה דרב האי מסוכרייא דנזייתא [-בגד שכורכין בברזא של חבית] אסור להדוקה ביומא טבא [משום סחיטה (רש"י)]. בההיא אפילו ר"ש מודה דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה ר"ש בפס"ר ולא ימות.

נחלקו הראשונים בביאור המקרה הנ"ל: בעל הערוך (ערך סבר) ביאר שהנקב מעל החבית, והמשקים נסחטים לתוך הכלי ולכן אסור משום דש. וכתב שאי אפשר לפרש שהנקב הוא בצד החבית, כל שאין כלי מתחת לקבל היין, דאל"כ הוה ליה פס"ר דלא ניחא ליה ומותר.

אבל הר"ן (מא. ד"ה אבל) דחה ראיות הערוך וכתב שאפשר לפרש שהנקב הוא אף בצד החבית, כי אע"פ שזה פס"ר דלא ניחא ליה, עדיין אסור הדבר מדרבנן עכ"פ. וכן דעת תוספות (קג. ד"ה לא צריכא), רא"ש (סי' א), מרדכי, סמ"ג (לאוין סה יג.) וספר התרומה (סי' רמד).

ומשמע מדברי הכל בו (סי' לא כט ע"ג) שאפילו לדברי האוסרים, אם הברזא ארוכה חוץ לנעורת ואין היד מגעת אל הנעורת מותר, מידי דהוה אספוג שיש לו בית אחיזה [ועיין חזון איש (סי' נו סק"ה) מה שהעיר בזה]. והיינו שמקילים להוציא ולהכניס אפילו אם יש כלי תחתיו לקבל היין (מ"ב סקנ"ד).

להלכה, השו"ע ציין לדעת הערוך, וכתב שחלקו עליו, אבל ציין שהעולם נוהגים היתר בדבר (כדברי רבנו ירוחם המובא בב"י). ומשמע מדבריו שאינו סומך על דברי הערוך לכתחילה אלא בצירוף מציאות שישנה ברזא ארוכה, וגם על זה כתב שטוב שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב (כך פירש הביה"ל ד"ה יש, וד"ה טוב להנהיגם).

זר זהב סביב

מ"ב (סקנ"ה) - ודע דכל הסעיף הזה מדבר בחבית של יין כמו שהזכיר השו"ע בראש הסעיף. והוא הדין לשאר משקין, שאיסור סחיטתם משום דש. אבל בחבית של מים, איסור סחיטתו הוא משום ליבון הפקיקה ואסור אף אם הולך לאיבוד.

ודעת הט"ז שיין לבן דומה למים לעניין כבוס, ודברי השו"ע כאן הם רק על יין אדום שאינו מלבן ואיסורו הוא רק משום מפרק, ולכך בעינן שיהא ניחא ליה במאי דנפק בסחיטתו.

כמובא לעיל בפתיחה לדיני סחיטת בגדים, וכן

במ"ב כאן, להלכה נפסק כחילוקו של רבנו תם, שרק בסחיטת מים (או יין לבן לשיטת הט"ז) יש משום מלבן. אבל סחיטת שאר משקים אסורה משום דש וחייב רק אם שם כלי לאגור המשקים, אך אם המשקים הולכים לאיבוד אין זו נחשבת דישה. ע"ש.

גרירת משקים שנשפכו על המפה

אם נשפכו משקים על המפה שעל השלחן ורוצה לגרוף אותם בכף או בסכין כדי לנקות המפה, ייזהר שלא יגררם בכח כדי שלא יבוא לידי סחיטה, ויסיר רק את המשקה הצף מלמעלה. וכל שכן אם נשפכו מים על המפה בודאי ייזהר מאוד בזה, שסחיטת מים היא תולדה דמלבן וכנ"ל.

ואם מדובר במשקים עם צבע, ייזהר שלא יצבע שאר מקומות המפה בגרירתו.

ויש מקילים בזה.

עיין כל זה במ"ב (סקנ"ה). ובביה"ל (ד"ה טוב להנהיגם) הביא שדעת הט"ז (סקי"ב) להתיר לגרור בסכין אפילו בכח מטעם שהולך לאיבוד ונחשבת סחיטה זו פס"ר דלא ניחא ליה שלהערוך מותרת, וכתב שהמנהג להקל כהערוך. וכן האליה רבה (סקכ"ב) סובר שאפילו בכף ובכח מותר, כי דעתו להשליך המשקה לחוץ. אבל פסק בביה"ל שלכתחילה יש להיזהר בזה להוציא רק את המשקה הצף. אבל עיין בשו"ת אבני נזר (סי' מז) שהתיר לאישה שמצטערת מחלב שבדדיה לחלוב לכלי על מנת לשופכו אח"כ, ונראה שפוסק להקל. וכן בבן איש חי (פקודי אות ו) כתב שבספר מקבציאל העלה להתיר כאליה רבה.

אם מדובר במשקים עם צבע, כתב המ"ב בשם הפמ"ג (מש"ז סקי"ב) שייזהר שלא יצבע את המפה. אך עיין במ"ב (סקנ"ט) שיש מקילים בצביעה באופן זה, כי היא בדרך לכלוך. ובמלאכת צובע יבואר דין זה.

פירוק אוכל מבית גידולו

שיט, ו-ז

יג. הפרדת פרי מהתרמיל או מהיד שלו

זר זהב סביב

בהפרדת פרי מהתרמיל או מהחיבור שלו לענף ('יד') יש לחלק בין ב' מקרים עיקריים[26]:

א. פרי, גרעין או קטנית שהפרדתו מחיבורו נעשית בשדה, אסור מהתורה להפרידו בשבת, משום דישה.

לדוגמה: תלישת תמרים מהמכבדות (שבת עג:) או גרעיני תבואה מן השיבולים (ביצה יב:).

אך אם התרמיל (שרביט) לח או מבושל וראוי לאכילה היטב, מותר, כי אין זו דישה אלא כמפריד אוכל מאוכל.

כך יישב מג"א (סק"ח) מנהג העולם שמקילים בזה. והביאו המ"ב (סקכ"א). וכן פסק גם בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קי).

וכן אם ניתֵק מע"ש את הגרעין או הקטנית מהתרמיל בו הוא מונח, יש אומרים שמותר להוציאו אם עושה זאת לאלתר (משום ברירה). ויש חולקים.

דעת המתירים בט"ז (סק"ד). אך בביאור הלכה (ד"ה בשנוי) הביא דברי הט"ז וחלק עליו. וכן באליה רבה (שיט סע' יא) כתב בדעת מהרי"ל דאין שייך מפרק אלא בדבר שאינו דבוק, ומוכח שסובר הפוך מהט"ז.

ב. פרי, גרעין או קטנית שהפרדתו נעשית בבית, מותר להפרידו[27].

לדוגמה: לשבור את קליפת האגוז (מ"ב שיט סקכ"ד), לתלוש ענבים מהאשכול, דובדבנים מהידות שלהם, שום מחיבורו בראש השום, להפריד בננות מחוברות, להסיר הפטוטרת (הגבעול הדק שבו מחובר הפרי לענף) מהעגבניות או שזיפים וכדומה (עיין שמירת שבת כהלכתה פ"ג הלכות לט מו והערה קד, ארחות שבת פ"ד הלכות ג, ו-ז). להסיר פירות מענף שנתלש שמחוברים בו פירות (רמ"א שלו, ח).

---

26 עיין במ"ב (שיט סקכ"ב) ובשאר מראי המקומות שיובאו כאן. ותורף דבריהם נתבאר בפתיחה למלאכה בהערה 7, וכן בפוסקים המובאים להלן הערה 28, שתלישה שהדרך לעשותה בשדה, מהווה את גמר מלאכת הפרי ואסורה מהתורה. אבל תלישה שהדרך לעשותה בבית, נחשבת כדרך אכילה, ולא שייך בה דישה.

27 בשו"ת שבט הלוי (ח"א פ"א) אסר פתיחת בוטנים בשבת, כיוון שהדרך למוכרם כשהם קלופים, ולכן פתיחתם בשבת נחשבת דישה. ועוד שאין הקליפה נאכלת (כהיתרו של המג"א) והינה מחוברת ולא מיפקד פקידי. וכך החמיר גם המנוחת אהבה (ח"ב עמ' קלז). וי"א שלסברה זו יש להחמיר גם בקילוף אגוזים, שקדים ושום (עיין פס"ת סקכ"ט).

אבל מנהג העולם להקל בזה, כי קילוף הבוטנים נעשה על ידי האדם לפני האכילה, ואינו נחשב דישה. כמבואר מדברי הרמ"א (שיט, ו) שאסר לפרק האגוזים רק מקליפתם הירוקה, ומשמע שמותר לקלף האגוזים משאר הקליפות שעליהם. וגם הגר"ז (שיט סע' ט) כתב דברי הרמ"א אלו. וכך ביאר שו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קלג), ודייק זאת מדברי החיי אדם (כלל יד סע' א) וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב ק"ח). והרבה מאוד מאחרוני זמננו כתבו לבסס היתר זה, כמובא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג, ל"ב), שו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כד), שו"ת אגרות משה (ח"א סי' קכה), שמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קד), בדברי הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי ח"ב סי' לד), בדברי הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קי-קיב), בחוט שני (פכ"ד דף נג ע"ב) בשם החזון איש ובשו"ת שמע שלמה (ח"ב או"ח סי' י). וצירפו מספר טעמים נוספים, כגון דעת הט"ז (שיט סק"ד) שאין דישה אלא בדבר המחובר לתרמיל שלו, והרי בוטנים אינם מחוברים לקליפתם. ועוד שלדעת התפארת ישראל (כלכלת שבת מלאכת הדש) האיסור הוא במפרק כמה ביחד, אבל אם לוקח אחד אחד ואוכל מיד הוי דרך אכילה (אמנם מלשון המ"ב סקכ"ב משמע שלא סובר כמותו בענין זה).

אך שומים ובצלים וכן תפוזים ושאר פירות שיש להם קליפה, יש לקלף רק לאלתר, משום חשש ברירה.
כמובא ברמ"א (שכא, יט).

יד. מלילת מלילות

זה השולחן

שו"ע שיט, ו-ז

אין מוללין מלילות, אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו. (ואף על פי שמפרק האוכל מתוך השבלים הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול שרי. ויש מחמירין. ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה. וטוב להחמיר, מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק) **היו לו מלילות מערב שבת, לא ינפה בקנון ותמחוי ולא בשתי ידיו**[28] (מ"ב ס"ק כז – בניפוי מידו אחת לשניה נכון להחמיר), **אלא מנפח בידו אחת בכל כחו.**

סביב לשולחנך

מלילת מלילות ואיסורה

מלילת מלילות, היא שמולל השיבולים כדי לפרק הדגן מתוכן. ובזמן הקדמון היה מצוי למלול ולאכול, כדכתיב (דברים כג, כו) "בִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ".

יש אומרים שאיסור מלילה הוא מהתורה (ר"ח עד. ד"ה ת"ר הקוצר, ערוך ערך פץ. הביאם שעה"צ סקי"א). אך לרוב הדעות אסורה המלילה מדרבנן, מפני שנראה כדש[29] (רש"י ביצה יב: ד"ה מוללין מלילות, ר"ן, רבנו יהונתן מלוניל ופסקי רי"ד בפירושם שם וכן כתב במ"ב סק"כ).

היתר מלילה בשינוי - הסתירה בין הגמרות

בגמרא בביצה (יב:) מובא:

אושפזיכניה דרבא בר רב חנן הוה ליה אסורייתא דחרדלא, א"ל: מהו לפרוכי ומיכל מנייהו ביו"ט. לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבא, א"ל: מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו"ט. איתיביה אביי: המולל מלילות מע"ש למחר מנפח מיד ליד ואוכל אבל לא בקנון ולא בתמחוי, המולל מלילות מערב יו"ט למחר מנפח על יד על יד ואוכל אפילו בקנון ואפילו בתמחוי אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה, מערב יו"ט אין ביו"ט לא אפילו תימא ביו"ט, ואיידי דתנא רישא מע"ש תנא סיפא נמי מערב יו"ט. ע"כ.

ומשמע שמותר למלול ביו"ט כדרכו. אבל אח"כ מובא שם (יג:):

כיצד מולל; אביי משמיה דרב יוסף אמר חדא אחדא ורב אויא משמיה דרב יוסף אמר חדא אתרתי רבא אמר כיון דמשני אפילו חדא אכולהו נמי. כיצד

28 המ"ב ביאר שהוא לדבק שתי ידיו אחת כאחת וליקח בשניהם ולנפח. וערוה"ש כתב שהוא ניעור מיד ליד.

29 ביארו הגר"ז (סק"ט) והערוך השולחן (סע' כג) טעם הדבר, כי אין איסור תורה אלא כשדש ביד ולא נופלות השיבולים למטה, אבל מלילה בידו והשיבולים נופלות, נחשבת כדישה בשינוי, כי אין רגילות לדוש באופן זה (של נפילת השיבולים למטה) אלא בכלי המיועד לדישה.

מנפח; אמר רב אדא בר אהבה אמר רב מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה, מחכו עלה במערבא כיון דמשני אפילו בכולה ידא נמי, אלא א"ר אלעזר מנפח בידו אחת ובכל כחו. ע"כ. ומשמע שהיתר מלילה הוא ביו"ט בלבד ואך ורק ע"י שינוי במלילה.

אבל בגמרא בשבת (קכח.) איתא:

חבילי סיאה אזוב וקורנית; הכניסן לעצים אין מסתפק מהן בשבת, למאכל בהמה מסתפק מהן בשבת. וקוטם ביד ואוכל ובלבד שלא יקטום בכלי, ומולל ואוכל ובלבד שלא ימלול בכלי הרבה דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך שהוא עושה בחול. וכן באמיתא וכן בפיגם וכן בשאר מיני תבלין. ע"כ. ומוכח שאף בשבת ישנו היתר למלול ע"י שינוי.

מחיבור הגמרות הנ"ל מתקבלת סתירה: מהגמרא בביצה (יב.) משמע שמותר למלול מלילות ביו"ט, ואח"כ (יג:) הוזכר שצריך לעשות שינוי במלילה. ומאידך, בשבת (קכח.) גבי חבילי סיאה אזוב וקורנית מובא שמותר למלול אף בשבת, אלא שהצריכו לעשות שינוי (ראשי אצבעותיו) ושלא יעשה כדרך חול (להלן יבואר טעם איסור זה).

שיטות הראשונים ביישוב הסתירה ופסיקת השו"ע ורמ"א

לדעת רש"י (ביצה יג: ד"ה כיצד מולל), תוספות (שם, ד"ה כיצד), מרדכי (ביצה סי' תרסא) ורז"ה (שבת נא.) התירו מלילה רק ביו"ט ודווקא בשינוי על ידי ראשי אצבעותיו, ואפילו שנזכר בפירוש היתר מלילה ע"י שינוי אף בשבת. לפער זה ניתנו ב' הסברים: הרז"ה (שבת נא.) כתב שרק בחבילי תלתן כסיאה אזוב וקורנית התירו אף בשבת. וביאר דבריו האגלי טל (ס"ק כח אות ב) דכיון שאחר מלילה אינן ראויות לאכילה כך, נחשב כמפריד אוכל מאוכל. ואחרים תירצו (הובאו בר"ן) שהתירו למלול רק כדי לרכך האוכל, אך לא כדי לפרק את האוכל מתוך הקשין.

אבל לדעת רי"ף (נא.), רמב"ם (פכ"א הי"ד), רא"ש (פי"ח סי' ב), הרב המגיד (שם), רבנו ירוחם (ח"ח ני"ב עז:) ורמב"ן (במלחמות שבת נא.) אף בשבת התירו מלילה בשינוי דראשי אצבעותיו, וביו"ט מותר למלול אף בלא שינוי.

להלכה, השו"ע פסק כרמב"ם להתיר למלול אף בשבת אם ימלול בראשי אצבעותיו, ובתנאי שימלול מעט (מ"ב סקכ"א). ואילו הרמ"א כתב שיש מחמירים ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה. וטוב להחמיר, מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק עכ"ל. ומשמע שמעיקר הדין פסק להקל כשיטת רי"ף ורמב"ם, אבל אם אפשר יש לחשוש לכתחילה לדעת המחמירים.

שלא לנפות המלילות בקנון ותמחוי

בגמרא (ביצה יג:) מובא שאם מלל מבעו"י או אף בשבת באופן המותר, אסרו לנפות בקנון ותמחוי גזירה שמא ינפח בנפה ובכברה, אלא ינפח בידו אחת ובכל כוחו (הבאנו לשונה לעיל). וכך נפסק בשו"ע (שיט, ז). ואם ניפח מיד לית: לרמב"ם אסור ולטור מותר, ומ"ב (סקכ"ז) כתב שנכון להחמיר כרמב"ם.

חליבה בשבת

פתיחה לדיני חליבה בשבת

בגמרא (שבת צה.) מובא שהחולב חייב משום 'מפרק', אך לא ברור לגמרי האם זה רק אליבא דר' אליעזר או אף לדעת חכמים[30]. וכן לא ברור משום מה חייב ה'מפרק'. ונחלקו בזה הראשונים:

לדעת רבנו תם חולב חייב משום ממחק, שממחק הדד ומחליקו[31]. אבל החתם סופר ביאר שגם ר"ת סובר שאין בזה איסור תורה, אלא שיש בזה שני איסורי דרבנן: א. דישת דבר שאינו מגידולי קרקע; ב. ממחק מדרבנן[32].

30 ביתר פירוט: בברייתא שם מובא שנחלקו חכמים ור' אליעזר לגבי המכבד המרבץ והרודה חלות דבש, לדעת ר"א חייב ולדעתם פטור. אבל לגבי החולב, באותה ברייתא משמע שג"כ תלוי במחלוקת ר"א וחכמים, אבל אח"כ משמע בגמרא שלגבי החולב גם חכמים מודים שחייב, ונחלקו רק לגבי השאר. אך לא כל הראשונים הסכימו שזו מסקנת הגמרא.

31 דברי רבנו תם הובאו בתוספות (עג: ד"ה מפרק, תוספות יבמות קיד. ד"ה וקסבר) והקשה ר"י (מובא בתוספות עג: שם) ועוד ראשונים על דבריו מכך שהתירו חליבת עז לקדרת אוכלין ולא לתוך קערה ריקה, ואם החיוב משום ממחק מה לי קדרה מה לי קערה. ועוד הקשו (עיין הגהות מהר"ם עג:) על ר"ת מכך שאמרה הגמרא (שבת עג:) דהאי מאן דשדא פיסא לדקלא ואתר תמרי חייב משום מפרק ולכאורה מה שייך הכא ממחק. וברשב"א (צה.) הביא דברי ר"ת ז"ל עצמו בספר הישר (סי' כג) שביאר דתרי גווני מפרק נינהו, מפרק בגידולי קרקע - הוי תולדה דדש, ומפרק בדבר שאינו גידולי קרקע כגון חליבה - הוי תולדה דממחק, שממחק הדד ומפרק ממנו החלב.

32 בחידושי החתם סופר (עג: ד"ה מדברי רבנו נלמוד) הביא דברי ר"ת בספר הישר שמפרק בדבר שאינו גידולי קרקע כגון חליבה הוי תולדה דממחק, והקשה מדברי ר"ת גופיה המובאים בתוספות (קמד: ד"ה חולב) שחליבת עז ביו"ט "כמו דש חשיבא". ותירץ שר"ת סובר שיש בחליבה שני איסורים: דש וממחק. אך כיון שאין דישה אלא בגידולי קרקע הוה ליה דישה מדרבנן וכן ממחק אינו מדאורייתא אלא לסוברים שחייב על מלאכה שאצל"ג, ולדידן הוה ליה דרבנן בלבד (וביאר שהגמרא בדף עג: הולכת כשיטת ר' יהודה המחייב על מלאכה שאצל"ג, ואילו דברי רב חסדא בגמרא קמד: הם כשיטת ר"ש הפוטר על מלאכה שאצל"ג). ולכן התירו רק ביו"ט, כיוון שמשום שמחת יו"ט ניתן להתיר חד דרבנן אבל לא תרי דרבנן, ולכן הצריכו שיחלוב לתוך הקדרה של אוכל שאז אין איסור משום דש והוה רק חד דרבנן ומותר משום שמחת יו"ט. ע"ש. ולדרכו של החת"ס הנ"ל נלמד שבחליבה ליכא איסור דאורייתא עכ"פ.

יש אומרים שהחולב חייב משום קוצר, דתולש החלב ממקום חיותו. וכן מובא בירושלמי[33] (פ"ז ה"ב).

יש מהראשונים שסוברים שאיסור חליבה אינו אלא משום דש מדרבנן, כיון שאין דישה אלא בגידולי קרקע[34].

ויש עוד דעות נוספות בראשונים בזה[35].

אך רוב הראשונים פירשו שהאיסור הוא משום תולדה של דש, שהחלב פקיד ועקיר וקאי כתבואה בקשיה. ואע"פ שאין דישה אלא בגידולי קרקע, בהמה נחשבת גידולי קרקע לעניין זה[36].

33 עיין רש"י (צה. ד"ה מפרק) שדחה דעה זו כי החלב אינו מחובר לגמרי בבהמה, ועוד שלשון מפרק לא שייך לומר בזה אלא לשון 'תולש'. ויש להוסיף שהירושלמי לשיטתו שיש קצירה אף בדברים שאינם גידולי קרקע, אבל לבבלי אין קצירה אלא בגידולי קרקע, כמו שנתבאר בפתיחה למלאכת קוצר.

34 רב האי גאון המובא ברשב"א (צה.), בריטב"א (צה. ד"ה חולב) וברמב"ן (קמד: ד"ה הא). בדומה גם הרב המגיד (פ"ח ה"ז) ציין לדעה זו. ולכאורה זו גם דעת התוספות (צה. ד"ה החולב).

והקשה רבנו חננאל על הסוברים כך מהא דכתובות (ס.) שהתירו לגונח לינוק מן הבהמה רק מטעם שזה מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו, משמע שבעלמא מפרק הוא איסור תורה. ותירצו הראשונים הנ"ל דאליבא דר"א קאמר. והרמב"ן (שם) תירץ שאף לדעת חכמים יש לומר שמן הדין היה ניתן להתיר אף לחלוב בידיים, אבל אסרו זאת חז"ל וחייבו שיינק משום שחששו דאתי לאחלופי בסחיטה. ועוד שעיקר רפואות הגונח ביניקת החלב כשהוא רותח, ע"ש.

35 עיין שביתת השבת (דש ס"ק סז) שליראים יש בחליבה משום טוחן וי"א משום גוזז (וכ"כ רשב"א כתובות ס. בשם רבנו שלמה בן אברהם) וי"א משום בורר.

36 רש"י (צה. ד"ה מפרק), רבנו חננאל (צה.), רמב"ם (פ"ח ה"ז) ורשב"א (צה.). וכן כתב במ"ב (שכח ס"ק קז).

טו. חליבת בהמה בשבת

זה השולחן

שו"ע שה, כ חליבה ע"י גוי

מותר לומר לאינו יהודי לחלוב בהמתו בשבת משום צער בעלי חיים שהחלב מצערה, והחלב אסור בו ביום (מ"כ סקע"א – והוי מוקצה. אך עיין שש"כ פכ"ז הערה קסד שיש מקילים בזה במקום פסידא). **וי"א שצריך לקנותו מן האינו יהודי בדבר מועט, שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל** (מ"כ סקע"ג - העולם נוהגים כסברה הראשונה, ומ"מ טוב שיחלוב הגוי לתוך אוכל דהוה ליה שבות דשבות).

סביב לשולחנך

היתר חליבת בהמה ע"י גוי משום צער בע"ח מובא בראש"ש (פי"ח סי' ג), מרדכי (סי' תמח), הגהות מיימוניות (פ"ח אות ז) וטור בשם מהר"ם (שו"ת ד"פ סי' מט).

מה שכתב השו"ע שהחלב אסור בו ביום וכו'. כ"כ טור וכלבו (סי' לא, כו ע"א) בשם הגהת הר"פ (בתשב"ץ קטן סי' מא): וביאר הטור שטעם האיסור משום שנחשב החלב כמשקין שזבו שאסורים בו ביום (כמובא בשו"ע שכ, א).

וכתב המ"ב (ס"ק עא) שהחלב מוקצה, ובששי"כ (פכ"ז הערה קסד) כתב שלכן צריך לדאוג במחלבות שהחלב יגיע הישר למיכל. אבל הוסיף לצדד שאף אם אינו נכנס ישירות למיכל יש להקל שאינו מוקצה, ומעידים שכך הורה החזו"א, ע"ש בטעמו.

ומש"כ שצריך לקנותו מן הגוי שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל, כ"כ מרדכי (שם) וטור בשם מהר"ם וה"ר יונה והגמ"ר (קדושין סי' תקסו) בשם התוספות. והובאו בשו"ע בתור י"א. והיינו שיקנה מהגוי אפילו בתפוח וכיוצא בזה, ואפילו אינו שווה פרוטה (ביה"ל ד"ה בדבר מועט). אבל הגמ"מ כתב (שם) שהר"ם התיר. למעשא כתב המ"ב (סקע"ג) שהעולם נוהגים להקל בזה, ומ"מ טוב שיחלוב הגוי לתוך אוכל דהוה ליה שבות דשבות.

—

זה השולחן

שו"ע שכח, לג היתר יניקה מהבהמה משום צער

גונח, מותר לינק חלב מהבהמה, דבמקום צערא לא גזרו רבנן. וי"א שאם אין לו אלא צער של רעב, אסור לינק מהבהמה בשבת (מ"כ ס"ק קח – וכך יש להחמיר).

סביב לשולחנך

בכתובות (ס.): תניא, רבי מרינוס אומר: גונח יונק חלב בשבת. מאי טעמא, יונק - מפרק כלאחר יד, ובמקום צערא לא גזרו רבנן. אמר רב יוסף: הלכה כרבי מרינוס. עכ"ל. ולעומת זאת, בגמרא יבמות (קיד.) אבא שאול אומר: נוהגין היינו שיונקים מבהמה טהורה ביום טוב. היכי דמי: אי דאיכא סכנה, אפילו בשבת נמי. ואי דליכא סכנה, אפילו ביום טוב אסור. לא צריכא דאיכא צערא, וקסבר: מפרק כלאחר יד הוא, שבת דאיסור סקילה – גזרו רבנן, יום טוב דאיסור לאו – לא גזרו ביה רבנן. עכ"ל. ומשמע שהתירו רק ביו"ט ולא בשבת.

הרי"ף (סא.) כתב שהגמרות חלוקות,

והגמרא ביבמות מימרא אליבא דאבא שאול היא ולית הלכתא כוותיה, דהא פסק רב יוסף הלכה כרבי מרינוס דאפילו בשבת במקום צערא לא גזרו ביה רבנן. אבל התוספות (יבמות שם ד"ה שבת) בשם ר"ת חילק בין צער של רעב שמותר רק ביו"ט, לצער של חולי אפילו שאין בו סכנה שמותר אפילו בשבת. וכן הרא"ש (סי' ד), הטור והסמ"ג (לאוין סה יב ע"ד) חילקו בין צער של רעב לצער של חולי.

להלכה, השו"ע כתב בסתם כרי"ף וציין לתוספות בתור י"א. אבל המ"ב (ס"ק קח) פסק כאליה רבה (סקל"ז) וב"ח (סע' טז) שהחמירו כתוספות.

—

זר זהב סביב

היתר חליבה בשבת ע"י ישראל

חליבה לאיבוד ע"י יהודי

בשו"ע לא נזכר היתר לחלוב הבהמה בשבת, אלא ע"י גוי במקרה שיש צער בע"ח בלבד (שו"ע שה, כ). אבל מצאנו שהתירו חליבה במקום צער ע"י יהודי, לגבי אישה שמצטערת משום חלב שבדדיה (שו"ע של, ח).

ובעת האחרונה שהחליבה בכמויות מסחריות, התעוררה שאלה האם ניתן להתיר חליבה ע"י יהודים, בפרט שבראשית תקופת ההתישבות בארץ נעשה עניין זה דוחק ביותר, בשל מצב המושבות הקשה. והחריף הדיון בשל אנשים שרצו לעשות החליבה דווקא ע"י יהודים, משום נימוקי 'עבודה עברית'.

לכל הדעות, יש להעדיף לחלוב ע"י גוי. וכתב החזון איש (סי' נו סק"ד) שזו הדרך הישרה ע"פ התורה וסופה להתקיים, וכן נוהגין בכל המקומות שהשבת אצלם ביוקר. אך אם אין בנמצא גוי דעת מרן הרב קוק זצ"ל (שו"ת אורח משפט סימן סד) שאין להתיר כלל חליבה ע"י יהודי, ולכל היותר אין למחות במקילים לחלוב לאיבוד. אבל החזון איש (שם) סבר שאם אינו מוצא גוי, יש להקל לחלוב לאיבוד[37]. למעשה, התקבל היתר זה ע"י פוסקים נוספים[38].

הלבשת מכונת חליבה על העטין

החזון איש (סי' לח סק"ד) כתב שמותר להלביש המכונה על העטין בזמן שאינה פועלת. אבל בזמן שהמכונה פועלת אין להתיר אלא אם הולך החלב לאיבוד. וכן יש להתיר אם בשעת הפסקת חשמל הניח כלי לקבל החלב. אבל אם חיבר המכונה וחולב לאיבוד ואח"כ נותן הכלי,

37 דכל שהולך לאיבוד לאו שם מפרק עלה. היתרו של החזון איש מבוסס על דברי ר"ת הסובר שמותר לחלוב לאיבוד. ואף לר"י החולק עליו, בנידון דידן שהוא צער בע"ח והפסד מרובה מותר (עיין לעיל עמוד 107 שהבאנו מחלוקת זו). וצירף שם נימוקים נוספים כגון שהוא מלאכה שאצל"ג ושיטת הרמב"ן שאיסור חליבה אינו מהתורה. ויש להוסיף, שמצינו היתר חליבה לאיבוד במקום צער לגבי אישה (ברמ"א שכח, לה. ועיין מ"ב שם ס"ק קיג), וממילא מאי שנא צער אדם ומאי שנא צער בע"ח (ואדרבה, בחזון עובדיה ח"ד עמ' קטו-קטז הוכיח מהפוסקים שהתורה הקפידה על צער בע"ח יותר מצער האדם).

האם יש להתיר חליבה בידיים או לתוך קדרת אוכל בשבת במקום אונס והפסד גדול, עיין בפוסקים שהזכרנו למעלה, וכן בשו"ת משפטי עוזיאל (כרך א או"ח סימן י) ובמה שחלק עליו הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' קיט). ועיין עוד בשו"ת הר צבי (ח"א סי' ר), בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' ג) ובשו"ת יביע אומר (חי"א סי' לה-לז). ולענין חליבה בשינוי וכן לגבי חליבה ע"י קטן, עיין בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קיט-קכז).

38 שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' ג פרק ה). וכן כתב בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קיג-קיח).

אסור מדרבנן[39] **[הערת הגר"י אריאל:** החזו"א התיר כביכול להצמיד את מכונת החליבה לבהמה כשאינה פועלת. זו אמירה תיאורטית, למעשה ההצמדה נעשית ע"י ואקום והיא בהכרח שואבת. אין אפשרות מעשית להפריד בין ההצמדה לשאיבה. אכן לאחרונה פותחה מכונה העונה על דרישת החזו"א, ר' תחומין כרך יא מאמרו של הר"ש רוזנפלד. עכ"ל].

אבל מוסרים (עיין שש"כ פכ"ז הערה קעא) שבהפסד גדול החזון איש התיר לחבר גם בזמן שהמכונה מופעלת, בתנאי שהחלב הראשון הולך לאיבוד ואח"כ הוא מזרים את החלב הטוב למקום שמור[40]. וכן פסק להקל הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ט סי' ל) **[הערת הגר"י אריאל:** החזו"א לא אמר שרק הטיפות הראשונות מתיחסות אליו. אלא מכיון שהשאיבה מיועדת כולה לאיבוד לכן היא מותרת. אלא שהפניית החלב אח"כ לשימור אע"פ שלכאורה אינה אסורה משום דש בכ"ז היא אסורה משום שסו"ס התוצאה היא דישה ומדרבנן יש לאוסרה (כהור"ש בע"פ התיר בכ"ז את השימוש במכונה בשיטה שהציע תחילה). עכ"ל] .

חליבה נסיונית

חליבה נסיונית, שחולב על טבלת עץ צבועה בצבע כהה, על מנת לקבוע לפי מראה החלב אם הוא ראוי לשתיה, הסתפקו הפוסקים אם ניתן להחשיבה כחליבה לאיבוד או לא (עיין בשש"כ פרק כז הלכה נא, ובהערה קעה. ובמה שדן בדבריו בשו"ת באהלה של תורה ח"ב סי' מב).

טז. חליבה באישה

זה השולחן

שו"ע שכח, לד איסור חליבה לתוך כלי

לא תקל אשה חלב מדדיה לתוך הכוס או לתוך הקדירה ותניק את בנה.

סביב לשולחנך

כ"כ שבולי הלקט (סי' קכג) בשם התוספתא (פ"י הי"ד). והאיסור הוא משום מפרק (מ"ב ס"ק קיא).

—

39 עיין בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ז הערה קעא) שצידד להתיר אם הניח אדם אחר את הכלי, ולמעשה החמיר בזה.

והגר"ש ישראלי (עמוד הימיני סימן כה) הציע פיתרון אחר, שהתחלת פעולת החליבה תיעשה ע"י שעון שבת שידלק לאחר זמן, ותיחשב זו כחליבה בגרמא. ע"ש באורך.

40 ויש מקילים אפילו יותר ומתירים להרכיב את המכונה ולהזרים את כל החלב למקום שמור, והגרש"ז (בשש"כ שם) כתב שאין לסמוך ע"ז, ולכל הפחות שהחלב הראשון ילך ממש לאיבוד **[הערת הגר"י אריאל:** אין כאן מחלוקת, אלא תיקון טעות. החלב חייב לזרום תחילה לאיבוד, גם אם לא יגיע כולו לאיבוד. רק לאחר שהחלה הזרימה לאיבוד מותר להפנותה לשימור. היו שסברו בטעות שאין צורך בזרימה לאיבוד. והגרשז"א העמידם על טעותם. עכ"ל].

זה השולחן

שו"ע שכח, לה לקלח כדי שיינק התינוק

מותר לאשה לקלח מהחלב כדי שיאחוז התינוק הדד ויינק.

סביב לשולחנך

כ"כ בשבולי הלקט (סי' קכג) בשם אחיו ה"ר בנימין. וטעם ההיתר משום שמדובר במלאכה שאצל"ג (תוספות קלה. ד"ה מפני. רא"ש פי"ט סי' ה, לבוש סע' לד, תורת שבת סקנ"ט, מ"ב ס"ק קיג בשם מג"א סקמ"א).

דעת הפמ"ג (שם) והגר"ז (סע' מג) שההיתר הוא רק כשהאישה חולבת לאיבוד. אבל השעה"צ כתב שמלשון שה"ל מוכח שהקילוח הוא לתוך פי התינוק, וכך מוכח גם בלבוש (שם). וכתב בשעה"צ שאולי ישנה סכנה אם לא יינק התינוק, והניח בצ"ע.

—

זר זהב סביב

שאיבה לכלי עבור התינוק

שאיבת חלב אישה לכלי כשרצונה להשתמש בחלב, אסורה מהתורה. אך תינוק שזהו מאכלו העיקרי ואינו יכול לינוק - מותר לשאוב ולהביא לו, בתנאי שתשאב לצורך השבת בלבד.

דעת התורת שבת (סקנ"ט) שחליבת אישה לתוך כלי היא מפרק בשינוי, כי אין דרך באישה אלא ע"י יניקה. אבל בשער הציון (שכח סקפ"א) חלק עליו והסכים עם הלבוש (סע' לד) שזהו איסור תורה. והביא ראיה מהתוספות (קלה. ד"ה מפני). וכך מפורש במרדכי (סי' שעא) בשם הרוקח (סי' סא), והביאו הב"י (של, ח). וכן כתב הפמ"ג (שכח א"א ס"ק מא) שחליבה לתוך כלי אסורה מהתורה אם לא מדובר בחולה שיש בו סכנה, והביאו הביאור הלכה (שכח, לד. ד"ה ותניק). וכן כתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' ב' אלפים רב), וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לב אות ד-ה).

אך אם זהו מאכלו העיקרי, מותר לה לשאוב לכלי וליתן לו, כ"כ השמירת שבת כהלכתה (פל"ו הלכה כב) ושו"ת יביע אומר (ח"ה סי' סו"ס לב) [אלא שביבי"א הצריך שתשאב ע"י אישה נוספת, שיהיה שניים שעשאוה, וזה לא מעשי. שו"ר שבתקונים והוספות לתשובה כתב שבמקום צער של התינוק שדינו כחולה שאין בו סכנה יש להקל אף בלא אישה נוספת]. ובשש"כ (שם הערה סז) כתב בשם הגרש"ז שאף אם עדיין לא התרגל התינוק דוקא לחלב אֵם, מותר לחלוב עבורו לתוך כלי[41] הואיל וזה המזון הטבעי שלו, ואין להתחשב בספק סכנה בתחליף מזון אחר. ומותר להניק את התינוק אף סמוך למוצ"ש, הואיל וכך דרך אכילתו אין זה נחשב משקה אלא אוכל, כמבואר בכריתות יג. ע"ש.

כל זה דוקא לגבי התינוק עצמו, אבל לגבי אדם אחר היונק מאישה, בביאור הלכה (שכח, לד. ד"ה ותניק) הסתפק האם אסור מהתורה או מדרבנן, ונפק"מ להתיר לרפואה, ע"ש.

—

41 ופירש הגר"י נויבירט שם שהכונה שלא התרגל לינוק מהאם עדיין, אלא באמצעות המשאבה. ונראה שכוונתו לומר שלא נלמד מדברי הגרש"ז היתר לאישה שיש לה מספיק חלב למאכל התינוק, והיא שואבת מחמת עודף חלב שלה וחסה על החלב שלא יאבד.

זה השולחן

רמ"א שכח, לה התזת חלב מדדיה עבור אדם חולה או מצטער

אבל אסור להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה, דלית בו סכנה.

סביב לשולחנך

כ"כ בשבולי הלקט (סי' קכג) בשם אחיו ה"ר בנימין.

זר זהב סביב

יש אומרים שכשיש צער גדול לחולה, אפילו אם אין בחולי זה סכנה, מותר להתיז חלב מדדיה, כי ההתזה נחשבת כמלאכה שאינה צריכה לגופה. ויש חולקים וסוברים שזו נחשבת מלאכה הצריכה לגופה, ואסור, אם לא במקום סכנה.

הרמ"א כתב שאסור להתיז מחלב האישה על מי שנשף בו רוח רעה "דלית בו סכנה". וכתב על זה המג"א (סקמ"א): וצערא יתירה נמי ליכא שם, "הא לאו הכי שרי דמלאכה שאצל"ג הוא". עכ"ל. מדבריו משמע שאפילו שיש לחולה תועלת בחלב האשה לרפואתו, נחשבת החליבה כמלאכה שאצל"ג וכחליבה לאיבוד שאינה מן התורה. וכן משמע גם מהפמ"ג (א"א שם). ונפסקו דברי המג"א במ"ב (ס"ק קיג). ובכף החיים (ס"ק רט) הביא דברי המג"א והוסיף שבספרים טל אורות (כו ע"ג), עיקרי הד"ט (סי' יד אות ס) וזכור לאברהם (הלכות שבת אות ח) התירו לאישה לחלוב לתוך האוזן, והחשיבו את זה כמלאכה שאצל"ג שמותרת במקום צער.

לעומתם, בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים רב) נשאל בעניין זה וכתב בפירוש לאסור, שהחולב לרפואה חייב. וכן התהלה לדוד (שכח ס"ק ס), הישועות יעקב (שכח סק"ו) והתורת שבת (שכח ס"ק נט) חלקו על המג"א, דחליבה לצורך רפואה נחשבת כמלאכה הצריכה לגופה. וכן כתב שביתת השבת (סקפ"ב), ולפי זה דחה גם את ההיתר להטיף לתוך האוזן. והסכים עימם בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לב).

עיין לעיל הערה 26 שביארנו שזו מחלוקת עקרונית בהגדרת חליבה לאיבוד, והוספנו לה נפק"מ נוספות. ע"ש.

—

זה השולחן

שו"ע של, ח היתר חליבה לאיבוד במקום צער האישה

נולד לח', או ספק בן ז' או בן ח', שלא גמרו שערו וצפרניו, אסור לטלטלו אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני צער החלב שמצערה; וכן היא בעצמה יכולה להוציא בידה החלב המצער אותה (מ"ב סקל"ב – על הארץ).

סביב לשולחנך

דין הנקת בן ח' מקורו בגמרא (שבת קלה.) ובדברי התוספות (שם, ד"ה מפני הסכנה).

חליבה לאיבוד ע"י האישה

בתוספתא (שבת פ"י הי"ד) כתוב שאסור לאשה לחלוב מדדיה ביד בשבת להקל, והמרדכי (סי' שעא) הביא שרב ניסים גאון למד מתוספתא זו שאסור לאישה לחלוב לאיבוד אפילו במקום צער, שלא התירו אלא ביניקת התינוק בלבד. אבל אחרי זה הביא שי"א (רוקח סי' סא, אור זרוע הל' שבת סי' נח) שהתוספתא מדברת כשחולבת לתוך כלי, אבל לקרקע מותר לחלוב [וכך מפורש מלשון התוספתא "לתוך הכוס או לתוך הקערה"]. וניתן בפוסקים עוד נימוק להתיר, דהוי מלאכה שאינה אצל"ג ובמקום צערא לא גזרו רבנן (מ"ב סקל"ב. ע"פ התוספות קלה. ד"ה מפני, רא"ש פי"ט סי' ה). להלכה, השו"ע פסק להתיר לאישה לחלוב לאיבוד, וכן כתב המ"ב (ס"ק לב).

זר זהב סביב

חליבה כדי לשמר את יכולת ההנקה

מותר לאישה לחלוב לאיבוד אף אם אינה סובלת, וגם אם התינוק אינו יונק כעת אבל קיים חשש שהשדיים יתייבשו.

כ"כ שמירת שבת כהלכתה (פל"ו הלכה כא).

—

זר זהב סביב

משאבה ידנית או חשמלית - מה עדיף

אישה ששואבת כדי להאכיל את בנה, דעת הרב מרדכי אליהו (מאמ"ר, יולדת פרק קז, הלכות מז-מח) שעדיף שתשתמש במכונה ידנית (אפילו אם באפשרותה לכוון מכונה חשמלית שתפעל ע"י שעון שבת), כיוון שהשימוש בחשמל אסור מהתורה ואם תשתמש במכונה יש חשש שתבוא להפעיל את המכונה בעצמה אם לא תעבוד היטב. אך לרוב הדעות עדיף שתשתמש במשאבה חשמלית, כיון שבמכונה ידנית כל לחיצה ולחיצה היא מלאכה בפני עצמה. ועוד שיש סברה לומר שהשאיבה אינה נחשבת כשאיבה בידיים, ואסורה רק מדרבנן.

המעדיפים מכונה חשמלית על ידנית: שמירת שבת כהלכתה (פל"ו הערה סג) כתב הטעם שבמכונה ידנית בכל לחיצה ולחיצה ישנו איסור מה שאין כן במכונה חשמלית. וכן דעת הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה או"ח ח"ב סי' מא) להעדיף מכונה חשמלית, אלא שנתן ב' נימוקים אחרים:

א. יש מקום לומר שחליבה ע"י מכשיר אינה אסורה מהתורה, בדומה למה שכתב המג"א (רנב ס"ק כ) שהטוחן בריחיים של מים פטור, משום שבמשכן הטחינה היתה בריחיים של יד.

ב. גם אם נאמר שחליבה במכשיר אסורה מהתורה [כמו שמוכח מנקודת המוצא של הפוסקים שדנו בחליבת בע"ח ע"י מכונת חליבה], הרי גבי מכונת חליבה אוטומטית דעת החזון איש (סי' לח ס"ק ד בסוגרים) שרק הטיפות הראשונות מתייחסות אליו והשאר אינן אסורות אלא מדרבנן. אבל חזר ופקפק בזה, כיון שבמכונת חליבה הגביע נשאר צמוד לעטין ללא עזרת האדם, אבל כאן היא ממשיכה ומחזיקה בידיה את המכונה בשעת השאיבה, ומתייחסת כל השאיבה אליה. ובדומה למה שכתב בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' קמג) שהמקיף במכונת גילוח חייב כי הוא מוליכה בידיים והריהי כגרזן ביד החוצב בו. אך כיון שמידי ספק לא יצאנו, עדיף מכונה חשמלית. עכת"ד **[הערת הגר"י אריאל:** יפה הבחנתם בין מכונת חליבה לבהמה לבין מכונת שאיבה חשמלית לאדם. בזו האחרונה יש צורך להחזיק את המכונה בידים והדבר דומה לכאורה למכונת גילוח. אך בכ"ז יש הבדל. את מכונת הגילוח יש להזיז ממקום למקום. מכונת השאיבה נשארת צמודה במקום אחד. ייתכן שאין כאן מעשה חדש בכל רגע ורגע אלא המשך המצב הראשוני. אך ר' מש"כ הר"פ בשמ"ק לב"ק לא, א שעמידה במקום אחד נחשבת כעשייה בידיים, כי אם היה מת היה נופל. המשך העמידה של אדם חי היא בעצם עשייה מתמשכת. לאור הגדרה זו יש לבדוק האם החזקת המכונה בידיים נחשבת לעשייה בידים . מ"מ אין ספק שהמכונה עדיפה ממשאבה ידנית שבה יש צורך לעשות מעשה חדש בשאיבת כל טיפה וטיפה עכ"ל].

